

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

ELFTE ÅRGÅNGEN.

1908.

LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

LUND 1908
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI.

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

Pris för årgång 6 kr.

Lösnummer af detta häfte kostar 2 kr.

LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP.

Strödda meddelanden.

Gula arbetarföreningar	61
Frekvensen af veneriska sjukdomar i de europeiska härarna	121
Till frågan om vattenkraftens förstatligande	124
Värdestegringskatten inför Preussens Abgeordnetenhaus	125
Arbetslönen inom den mekaniska verkstadsindustrien i Belgien	192
De finska valen och kvinnorösträtten	277
Den franska befolkningsrörelsen för 1907	279
Tillgången på champagne	280
Stormakternas statsfinanser	361
Nativiteten bland eskimåerna på Grönland	362

Administrativ praxis.

1. Ägoutbyte har ej ansetts utan K. M:ts tillstånd medföra ändring i den kyrkliga, administrativa och judiciella indelningen	63
2. Förordningen angående antagande af släktnamn skyddar endast svenska släktnamn	64
3. Vid taxering får afdrag med viss procent ske endast å den del af de för rörelsen anskaffade maskiners anskaffningsvärde, som återstår efter en årlig afskrifning af samma procent å nämnda värde. Afskrifning med 10 procent medgifven å maskiner för rörelse, som hufvudsakligen afsett papperstillverkning	126
4. I fråga om ansvarigheten för rivisor, som, innan utbetalning skett, granskat och godkänt den till grund för utbetalningen liggande räkningen	127
5. Barn i ett föregående gifte må ej antaga sin moders namn i hennes andra gifte, där detta bäres af annan släkt eller är af mera egenartad beskaffenhet	363
6. Kyrkostämman äger ej att å stadsfullmäktige öfverflytta vård af sådan egendom, hvaröfver vårdan enligt kyrkostämmoförordningen tillkommer kyrko- eller skolrådet	363

OSKAR II.

Fem och trettio år varade Oskar II:s regering. Med undantag af Gustaf Vasa har ingen svensk konung under vår historiska tid så länge i egen person och ensam utöfvat regeringsmakten. Kanske ännu mera sägande är en annan jämförelse: Konung Oskars regeringstid understeg med blott tre år den Karolinska enväldperioden (1680—1718) och med två det Gustavianska tidehvarvet, räknadt från 1772 års revolution till 1809 års statshvälfning. I analogi härmed och med fäst afseende blott på årens antal skulle den sålunda kunna kallas ett tidehvarf. Gäller då därom hvad som yttrats om den Gustavianska tiden: att »Gustafs tidehvarf bär Gustafs drag jämväl»? Kanske icke, ifall omdömet motiveras så, som detta yttrande motiverades: »ty stora andar ge sin form åt tiden». Men ett tidehvarf kan också sägas bära en personlighets drag, om denna personlighet varit hvad man kallar en representativ personlighet, d. v. s. i mer än vanlig grad åter speglat sin sids skaplynne, oafsedt i hvad mån han därvid varit gifvande eller mottagande, och i sådan mening torde det kunna sägas: »att Oskars tidehvarf bar Oskars drag jämväl». På detta tidsskede kunna skaldens ord tillämpas, att då

»vår gamla dröm om bragder och om ära
förflyttades till någon fredlig trakt,
där ek och lager sina kronor bära»,

Prenumerationsanmälan.

Statsvetenskaplig Tidskrift utkommer under 1908 efter samma plan och under samma ledning som innevarande år.

Tidskriften skall, med undvikande af ett alltför strängt anlitande af den vetenskapliga framställningens yttre former, likväl städse söka meddela ett fullt vetenskapligt innehåll dels genom uppsatser i politik — detta ord taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels genom kortfattade meddelanden från hithörande områden. Därjämte skola i öfversiktlig form refereras viktigare prejudikat m. m. ur Sveriges administrativa praxis. På grund af därom från åtskilliga håll framställd begäran kommer tidskriften dessutom att meddela kortare anmälningar och granskningar af nyutkommen statsvetenskaplig litteratur, hufvudsakligen svensk men vid förekommande tillfälle äfven norsk och dansk.

Tidskriften vill för öfrigt, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet, och härutinnan vågar den ock hoppas på framgång, då från olika håll bidrag utlofvats eller eljest för framtiden ställts i utsikt af vårt lands mest framstående författare på statsvetenskapernas område.

Tidskriften kommer att redigeras af undertecknad med biträde af Docenten S. WALLENGREN såsom redaktionssekreterare. Därjämte hoppas redaktionen såsom hittills kunna påräkna medverkan till prejudikatafdelningen af Kammarrådet d:r G. THULIN. Litteraturafdelningen kommer att redigeras af Fil. Lic. F. HJELMQVIST.

Tidskriften utkommer i 5 häften om året, omfattande minst 20 ark. Prenumerationspriset blir såsom hittills 6 kr. för år. Lösa häften säljas i mån af tillgång till ett pris af c:a 50 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos «Redaktionen af Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck utan angifvande af källan förbjudes.

Lund i december 1907.

P. Fahlbeck.

bestämnda former med enhet i beslut och full kraft i medlen att dem utföra; en *lagstiftande makt*, visligt trög till verkning men fast och stark till motstånd», riktade »till inbördes bevakning» utan sammanblanding och utan att »den återhållande» erhåller »något af den återhållnas verkningsförmåga». Denna styrande makt är så tillvida konungen, som han enligt vår regeringsform »äger att allena styra riket», d. v. s. ensam fatta regeringsbeslut, men han har därvid till sin hjälp statsrådet, och dettas medlemmar äro ej såsom ministrarne i den nordamerikanska unionens, liksom vårt, dualistiska statsskick blott ämbetsmän, som på uppfordran stå statschefen till tjänst, utan de hafva en själfskrifven, själfständig och ansvarig andel i regeringsmakten, nämligen i det moment af denna, som utgöres af rådsläendet. Kunglig Majestät i Sverige är därför konungen *i statsrådet*. Kunglig Majestät i denna mening är *vår* själfständiga styrande makt. Emellertid tyckes en förskjutning hafva ägt rum. Kungl. Maj:t är ej längre en så själfständigt styrande makt, som 1809 års män tänkt sig. Den »återhållande» makten, riksdagen, synes hafva erhållit något af den »återhållnas» verkningsförmåga. Det klagas öfver en viss hållningslöshet från regeringens sida gent emot riksdagen. Våra ministärer under en god del af 1800-talet utgjordes mer af expedierande ämbetsmän än af verkliga statsmän, som genom sina rådslag gäfvö riktlinier åt statsarbetet. Denna företeelse kan dock ej förklaras enbart ur svenska förhållanden, utan sammanhänger med den starka utveckling, som folkmakten inom hela den civiliserade världen på senare tiden vunnit. Däraf behöfver icke nödvändigt följa ett försvagande af regeringsmakten. Föreanta staternas statsskick är byggdt på grundsatsen, att folket¹⁾ *ensamt* är omedelbart, primärt organ för statsviljan, men då unionens president *likaväl* som kongressen betraktas såsom representant åt det i denna mening suveräna folket, har han gentemot kongressen kunnat intaga en själfständig ställning, om också den till ytterlighet genomförda dualismen mellan de båda »representanterna» stundom verkat förlamande,

¹⁾ Termen »folket», som inom den politiska litteraturen användes i olika betydelser, betecknar här sammanfattningen af ett lands vid hvarje tidpunkt lefvande medborgare, ej folket såsom en genom tiderna fortlefvande enhet. Jmfr. min uppsats: »Rösträttsproblemet» i publikationen: »I vår tids lifsfrågor» N:r XXXVI, 1904.

och tacksamt har vårt folk känt, ej blott att det vid denna sin sträfvan att genom fredlig idrott häfda sin ställning bland nationerna fullt hade sin konung med sig utan ock att han med sin entusiasm, sin rika begåfning och sin impulsiva personlighet därvid var det en verklig märkesman. Utmärkande drag i vårt folks statslif under denna tid har varit hänsynsfullhet mot andras rätt och aktning för den lagliga ordningens former, och i hög grad kommo dessa drag till synes i Oskar II:s konungagärning. Å andra sidan fanns måne ej också en växelverkan med afseende på den optimistiska godtrogenhet, hvartill Sveriges folk i själfransakningens stund har erkänt *sig* skyldigt? Allmänt framhölls vid den gamle kungens död hans hjärtevinnande godhet och älskvärdhet, egenskaper dem alla måste erkänna, som fått röna tjuskraften i hans personlighet, och de voro många till följd af den nära beröring, hvori han trädde till sina undersåtar inom landets olika delar. Utan tvifvel hafva dessa rent individuella egenskaper en väsentlig del i den verkliga folksorgen vid hans bortgång, men det torde dock ej vara oberättigadt att i den djupa rörelse, som därvid grep sinnena, äfven se ett, om ock omedvetet, utslag af den starka samhörighetskänslan mellan konung Oskar och hans svenska samtid. Åtminstone många af oss äldre torde säkerligen hafva haft liksom en förnimmelse af att med honom en personifikation af vår egen ungdoms- och mannaålders tid steg ned i grafven.

Att skildra ens hufvuddragen af konung Oskar II:s regeringshistoria är här ej platsen, och deras värdesättning tillhör framtiden. I ett minnesord för *denna* tidskrift torde det dock kunna vara på sin plats, att några synpunkter framställas med afseende på hvad som redan nu tyckes kunna skönjas af hans regerings inverkan på vårt *statsskick*.

Grundprincipen i vår 1809 upprättade författning är, såsom ofta framhållits, en dualism mellan tvänne, hvar inom sin sfär själfständiga, makter eller omedelbara statsorgan: konungamakt och folkmakt, den senare framträdande i folkrepresentationen; eller för att använda de ord, genom hvilka 1809 års konstitutionsutskott med något öfverdrifven anslutning till den Montesquieuska schablonen motiverade sitt verk: »*en styrande makt*, verksam inom

parlamentet härskande partiet, som ger kabinettet dess styrka och influerar därpå, utan grunden för kabinettets tillvaro är den genom själfva parlamentsvalen manifesterade folkviljan; stödt på denna, regerar kabinettet enväldigt och parlamentet (underhuset) är på väg att få dela *privy councils* öde — att blifva endast ett inregistreringsverk för kabinettets beslut. I ena som andra fallet vore emellertid det bestående i Montesquieus teori, nämligen att verklig frihet fordrar maktens begränsning, uppoffrad genom en sådan parlamentarism, så vida det icke funnes ett så starkt oppositionsparti, att det härskande partiet måste befara att genom maktmissbruk spela detta segern i händerna. Men ej blott för att hindra maktmissbruk af partiregeringen kräfver denna parlamentarism, särskildt i den form Bagehot och med honom våra parlamentarister tänkt sig den, tillvaron af *två* kraftiga partier. Om parlamentet är deladt i en *mångfald* fraktioner, får regeringen ej tillräcklig styrka genom stödet af det starkaste partiet; de andra kunna genom att förena sig mot detta för tillfället blifva majoritet. I sådant fall medför ej parlamentarismen det önskade målet: en stark och stabil regering; den franska parlamentarismens historia visar noggsamt detta. Hos oss finnas icke förutsättningarna för en parlamentarism af det engelska slaget — och fråga är, om de länge skola finnas i själfva England, där det klassiska tvåpartisystemet synes på väg att upplösa sig och konung och öfverhus ej tyckas vara reducerade till det intet, som den Bagehotska läran fordrar. Oafsedt vårt i själfva författningen grundade starka tvåkammerssystem, så hafva vi ej två klara partier, och så länge detta ej är fallet, torde ett rent parlamentaristiskt försök hos oss ej skapa en stark regering utan i stället utmynna i ett allmänt osäkerhetstillstånd.

Ehuru en stark ministerregering sålunda i Sverige ej synes kunna framgå ur vårt partiväsende, så skulle det emellertid kanske vara tänkbart, att ministären utan ett sådant stöd ändock blefve den verkliga regeringen, och att sålunda den i vårt statskick inneboende dualismen flyttades från konung och riksdag till ministär och riksdag. En sådan själfständig rådsregering bildade under vissa tider vårt gamla »riksens råd». Men detta blef möjligt därigenom, att det bakom sig hade en mäktig aristokrati,

ett förhållande, som framkallat *Woodrow Wilsons* beaktansvärda — ehuru genom »imperialismens» framträdande åtminstone delvis vederlagda — kritik af det amerikanska regeringssystemet. Det är i de konstitutionella monarkierna, som denna folkmaktens uppmarsch i synnerhet medfört ett sådant resultat. Visserligen strider den konstitutionella monarkiens idé mot läran, att folket är statens enda omedelbara primära organ, men denna folksuveränitetslära har likväl mer eller mindre reflekteradt, mer eller mindre starkt men dock alltid något influerat på det allmänna föreställnings sättet inom vår tids konstitutionella monarkier, och då dessas konungamakt måste undvara den styrka, som opinionen sålunda är böjd att inlägga i ett *representerande af folket*, har härigenom den konstitutionella konungamakten ofta råkat i en ofördelaktig ställning till *folkrepresentationen*. Men detta kan medföra, endera att brist på kraftiga initiativ uppstår, och därmed statsstyrelsen kommer att sakna ledning, eller ock att ledningen öfvergår till riksdagen och blir en lekboll för det oansvariga spelet mellan en mångfald stridiga intressen inom en »regerande riksdag».

Huru komma ifrån sådana olägenheter? Från ett håll svaras: genom att vi ombilda vårt statsskick efter mönstret af den engelska parlamentarismen, sådan denna framställt i *Bagehots* klassiska arbete. Enligt denna parlamentarism får konungen väl fortfarande hetas regera, men detta betyder ej, att han styr. Beslutanderätten har i verkligheten öfvergått till ministären, och om konungen har något inflytande, så är det rådgifvarens. Således en fullständig upp- och nedvändning af den ordning, som 1809 års regeringsform åsyftade. Och detta styrande kabinett det tillsättes blott formellt af konungen; i verkligheten framgår det så att säga automatiskt ur den andra kammarens härskande parti. Men just därför, att regeringen har stödet af det parti, som anses representera folkviljan, blir den stark, och ehuru det allsmåktiga parlamentet eller rättare sagdt underhuset skulle kunna själf utöfva styrelsemakten, undvikes en regerande riksdag, då det rådande riksdagspartiet till följd af sitt förtroende till den ur sig framgångna ministären låter denna styra. I själfva verket har i England konsekvenser häraf framträdt, som Bagehot ej förutsåg och våra parlamentarister knappast torde vara böjda att acceptera: det är ej längre det i

håll ansetts såsom den enda tillåtliga. Men det citerade uttrycket var hos 1809 års män väsentligen blott en Montesquieusk skolterm. Hvad de verkligt tillägnat sig af den Montesquieuska teorien var det väsentliga däri, eller att makt behöfver begränsas af makt, ej sättet för denna begränsning. Den författning, de skapade, med själfständig andel i lagstiftningen för riksdagen, visar, att de i sak stodo på den urgamla svenska ståndpunkten, som innebar ett *positivt* samarbete mellan konungamakt och folkmakt, och ett sådant är det af Oskar II inaugurerade regeringssystemet — man kan ju, om man så vill, kalla det ett slags parlamentarism — ägnadt att främja. För öfrigt hvad än en författnings fäder ursprungligen afsett, så kan detta ej hindra, att författningslifvet utvecklar sig efter tidernas omskiftelse. Det regeringssystem, till hvars genombrott Oskar II så kraftigt bidrog, liknar väsentligen det, hvilket Wilhelm III i England började tillämpa, då han utan att uppgifva sin styrande makt valde sina ministrar med hänsyn till partiställningen i parlamentet. Men detta system ledde ju till den rena parlamentarismen! Måste ej då dess tillämpning i Sverige också leda till samma resultat? Ja, det är möjligt, att så sker, men detta är framtidens sak, och hvar tid måste söka skaffa sig de former för statslifvet, som öfverensstämman med dess behof och de då gifna förutsättningarna. Det är också lika möjligt, att resultatet ej blir sådant, ty statslifvets utveckling behöfver ej gå enligt rätliniga analogier. Att Wilhelm III:s system öfvergick till ren parlamentarism, berodde väsentligen på att England i Georg I fick en konung, som ej talade landets språk. Det samma var förhållandet med Sverige under Karl Johan, men följden blef ej den samma.

Men, såges kanske, tillämpningen af detta system har ej medfört den initiativkraftiga regering, som vårt folk åstundar. Hvarför behöfde det då längta efter en sådan? Jag svarar: De regeringar, vi haft, sedan detta system börjat på allvar tillämpas, hafva dock varit vida kraftigare än de äldre rent byråkratiska. För öfrigt är en konung vid sitt val af ministrar beroende af det människomaterial, som står honom till buds. Den Oskariska ærans frodefrid synes ej hafva varit ägnad att skapa statsmän af den hänsynslösa krafttyp, som en initiativmäktig styrelse kräfver. Det är möjligt, att de hårdare tider, som synas förestå vårt folk, skola

ur hvilken det nästan automatiskt framgick och i hvilken det hade ett starkt stöd. Ett sådant underlag finnes ej nu, och därför vill det förefalla, som om ett regerande råd, som hvarken från konung eller riksdag hämtade sin styrka, skulle komma att sväfvä i luften.

Nej, skall under våra nuvarande förhållanden en stark och initiativkraftig regering kunna blifva möjlig, synes det endast kunna ske på sådant sätt, att ministärens tillvaro grundas *både* på konungens och riksdagens förtroende. En sådan ministär blefve ej en ren andra-kammar-partiministär, utan den måste söka stöd inom hela riksdagen och hos alla dess afsevärda partier. Då den sålunda ej kan automatiskt framgå ur ett visst parti, blir konungens uppgift vid dess tillsättande och afskedande ej blott formell utan en verklig statsmannauppgift. Stödet af konungens förtroende blefve ej heller betydelselöst. Onekligen har äfven hos oss genom folkmaktens tillväxt konungadömet förlorat något af sin ursprungliga position, men det svenska folket har dock ej, i stort sedt, förlorat känslan af, att konungen tillkommer en i själfva författningen grundad och därför själfskrifven rätt att äfven han inverka på statsviljans bildande. Och den prestige, som konungadömet behöfver för att kunna häfda denna rätt, den har konung Oskar II genom personliga egenskaper och plikttroget handhafvande af konungakallet onekligen befrämjat.

Det var ett regeringssystem af nu skildrade beskaffenhet, som konung Oskar II allt mer och mer konsekvent genomförde under sin långa styrelsetid, och hvad som förmådde honom därtill var säkerligen icke svag eftergifvenhet utan en mognande öfvertygelse, att å ena sidan förutsättningarna för en ren partiregering ej hos oss äro till finnandes, och att å andra sidan rena ämbetsmannaministärer utan kännning med riksdagen ej längre voro lämpliga. Och hade han kommit till en sådan uppfattning, då var det en gifven följd af hans starka plikt-känsla såsom konung, att han gaf tillämpning däråt i sin regering. Det är sant, att detta skulle kunna anses såsom en afvikelse från hvad 1809 års män åsyftat, hvilka, såsom vi sett, förklarade, att riksdagen borde vara en blott återhållande makt, och den Boströmska statsläran har bidragit till att en sådan blott negativ uppgift för riksdagen hos oss på åtskilliga

Krisen och vårt bankväsen.

Af

Professor Pontus Fahlbeck.

Krisen är kommen. Den kom från Amerika till oss som till öfriga länder. Men Sverige har dessutom sin egen plåga. Vi skulle äfven utan påkänningarna utifrån haft höga räntor och stor penningeknapphet, som sannolikt föranledt en kris inom oss själfva. Nu har den kommit i sällskap med världskrisen, och det är ju mera hedersamt. Men vi må vakta oss för att skrifva den på den senares konto och så slå oss till ro med, att den går med denna, såsom den kommit med den. Krisen har hos oss sina egna orsaker och kräfver sina egna botemedel, och bådadera ligga djupt.

En viss tröst skänker krisens egen karaktär, så långt den hittills förlupit. Ty ännu har, när detta skrives, icke ett enda större industriellt företag stupat, om ock ett par stått fallet nära. Det är enskilda personer och firmor eller spekulationsföretag, som gått öfver ända, ofta som följd af farliga förbindelser med utlandet eller hörsspel. Desses fall är ur allmän synpunkt icke att beklaga. Börsen har hos oss blifvit ett slags spelbank, hvilken som alla sådana framkallar hvarjehanda obehagliga företeelser, ehuru mindre för det allmänna än hvad folk vanligen föreställer sig. För landets ekonomi farligare äro de hörsspelet närstående spekulationer, som afse att genom snabb realisation af förutvarande värden bereda sina tillskyndare en lättköpt förmögenhet. En afräkning med dem är således icke heller ohälsosam. Ledsammast kanske är, att vissa banker genom för-

framkalla sådana. Då skall det kanske visa sig, att konung Oskar II:s system skapat förutsättningarna för deras verk, och sker det så, då torde framtiden komma att erkänna hans regeringstid såsom en betydelsefull länk i det svenska statslivets utveckling på dess historiska grund.

S. J. Boëthius.

för att förstärka sina utländska tillgodohafvanden. Det är en ytterst svag ställning, hvarom dessa siffror vittna. Sämre än väl någonsin förut. Kurserna på utlandet ha också nått en höjd, som de ej i mannaminne ägt. Hvad är orsaken till denna bedröfliga betalningsbalans, och huru skall den afhjälpas?

Den senare frågan är lätt att besvara, om man blott söker bot för ögonblickets förlägenhet, såsom man nu måste göra. Ty det är farligt att låta denna penningknapphet fortfara. Handel och näringar kunna icke länge bära räntesatser på 8 % och därutöver, utan att taga allvarlig skada. Vi måste lätta den inhemska penningmarknaden för att ej hvad som nu är friskt, och som skall hålla oss uppe, vår produktion, må nedgå och därmed ännu svårare förhållanden inträda. Detta kan endast ske genom ett större utländskt lån, som riksdagen bör besluta. Ett särskildt problem blir sedan, huru de penningar, som icke behövas för stärkande af riksbankens utländska tillgodohafvanden, skola föras in på den svenska marknaden. Många möjligheter föreligga: såsom inköp af till skog tjänliga kalmarker eller af järnvägar — förutsett att rimliga priser kunna uppnås — eller återköp af statens egna obligationer, om sådana kunna fås, eller försträckningar till bankerna t. ex. genom öfvertagande af kommunernas lån, som nu högst betänkligt tynga på penningmarknaden, eller ökad rediskontering eller annorledes.

Härmed blifva vi för tillfället hulpna. Men om den boten blir långvarig och ej inom kort samma förlägenhet uppstår, är en annan fråga. För egen del är jag öfvertygad om, att så kommer att ske. Och anledningen därtill har jag i nämnda artikel från en sida belyst. Vi förbruka för mycket rörligt kapital på relativt improduktiva företag såsom dyrbara hus m. m. Helt allmänt kan saken uttryckas så: vi konsumera för mycket och spara för litet.

Huru denna svaghet i det svenska folkets ekonomi skall varaktigt afhjälpas är icke lätt att säga. Ty den är djupt rotad i folkkaraktären och bottnar i vår håg för högt lefnadssätt så väl i kojan som i slottet. Endast en länge drifven folkuppfostran med själf försörjning som mål kan bringa hjälp häremot. Minst af allt hjälper det enda medel, som plägar tillgripas, när kapitalbristen efter någon period af öfverflöd, såsom vi tack vare gynnsamma

sträckningar till dessa spekulationer råkat i svårigheter, därmed på ett obehagligt sätt uppenbarande hvad den med saken förtrogne dock förut visste, att flera af våra banker icke skötas med den insikt och den ansvars känsla, som önskligt voro.

Af denna korta karaktäristik af krisen till dato framgår, att dess orsak icke är att söka hvarken i öfverproduktion inom redan befintliga företag eller öfverspekulation genom anläggning af nya sådana — med de enda undantag, som ofvan antyddes, och som, om de ej välvilligt hjälpts, strax i krisens början skulle gått omkull liksom sina upphofsmän. Det egentliga affärslifvet är således alltigenom sundt. Ty det förut omtalade börsspelet och tills vidare äfven spekulatören i skogar, tomter, aktiemajoriteter m. m. lämna detta jämförelsevis oberördt. Det är alltså icke uti affärslifvet själf, som vi ha att söka krisens orsak.

Den ligger helt och hållet uti den utländska betalningsbalansen.

För jämt ett år sedan uttalades i denna tidskrift, att den utländska betalningsbalansen var den mörka punkten på den eljest ljusa ekonomiska himlen i Sverige. Den mörka punkten har under det gångna året tätat till ett hotande oväder, som nu också brustit lös. Den synliga betalningsbalansen — som bekant finnas skulder till utlandet, som icke gå genom bankerna och icke synas i deras officiella rapporter — utgjorde den 31 december 1907 jämförd med samma dag året förut och några år tidigare:

Riksbankens, de Solidariska bankbolagens och Bankaktiebolagens utländska betalningsbalans

31 dec. 1903—1907.

	Fordringar hos utl. banker	Utrikes växlar	Skulder till utl. banker	Nettotillgång af utl. valutor
1903	47,949,982	34,714,430	45,411,728	37,252,684
1904	58,046,938	34,943,395	77,142,079	15,848,254
1905	59,852,164	30,694,311	97,046,808	— 6,500,333
1906	63,023,306	29,590,910	109,552,277	— 16,938,061
1907	65,926,469	25,042,989	112,141,064	— 21,171,606

Det negativa saldöt har under året stigit och detta oaktadt Riksbanken samtidigt af Riksgäldskontoret fått låna 41,783,697 kr.

ekonomi vore önskligt. Detta förhållande har ytterst sin grund uti vissa allmänna brister, som för närvarande vidlåda vårt bankväsen, och som torde kunna sammanfattas uti följande.

Bankerna ha icke den kontroll öfver affärlifvet, som de borde ha. Med denna kontroll afser jag icke en positiv ledning af detsamma genom företags startande o. d. Detta är en särskild affär, om hvilken senare skall talas. Nej, den kontroll jag här åsyftar, är af mera negativ art, utgörande en kritik af osunda tendenser i affärlifvet och en återhållande kraft gent emot våghalsiga spekulationer af olika slag och börsspelet. En sådan kontroll saknas nu eller är alltför svag.

För det andra ha bankerna i allmänhet icke den känsla af ansvar, som de borde ha. Det enda ansvar, som nu besjälar mången bankstyrelse, är uteslutande vänt mot aktionärerna. Men detta förslår ej. Det tvärtom kan vara till förfång för det ansvar af högre slag, som bör åligga förvaltarna af landets rörliga kapital. Bankerna utöfva i denna egenskap en social funktion af högsta betydelse. Hvarje stort företag har denna dubbla karaktär att på en gång vara en privat affär med uppgift att bringa sin ägare största möjliga vinst och en samhällelig verksamhet, som fyller ett nationellt behof. Men inga företag bära i så hög grad ett sådant Janusansikte som bankerna. Ty de ha hand om drifkraften i den nutida folkhushållningens maskineri, det rörliga kapitalet. Därför böra de mer än andra privata företag känna, att de stå i det allmännas tjänst samt handla därefter. Men härutinnan brister det mycket för närvarande. Aktionärerens intresse är vanligen enda ledstjärnan för bankernas politik. Ett utslag häraf är bland annat den kamp, som råder om insättarne — jag tänker särskildt på sparkasse- och hushållsräkningarna — samt om kunderna, hvilken kamp är allt annat än gagnelig för landet och ett sundt affärlif.

Till sist kan ock mot vårt nuvarande bankväsen anmärkas, att det — med många lysande undantag visserligen — saknar tekniskt tillfredsställande ledning. Oklok ledning måste sålunda anses vara den förnämsta orsaken till de olyckor, som träffat åtskilliga banker i senaste tid. Och på den återfalla till väsentlig del äfven de brister, som förut anmärkts.

konjunkturer hade för några år sedan, åter ger sig till känna — räntestegring. Ty denna åtgärd, så nödvändig den är för att hindra öfverspekulation, gör det onda i detta fall blott värre. Räntestegringen träffar nämligen omedelbart blott produktionen, som däraf hämmas, ej konsumtionen, som borde stärfjas. Först i ett långt framskridet stadium, när kris inträdt och arbetet inställes och folk slå vanfarne i bordet, får konsumtionen känning af räntestegringen och börjar minskas. Det är det ledsamma med denna åtgärd. Därför borde bankerna på alla upptänkliga sätt och främst genom att vägra kredit för börsspekulationer och liknande söka bevara kapitalet för produktionen och därmed i det längsta undvika en oskäligen räntestegring.

Men bankerna borde äfven kunna kraftigt motverka, att betalningsbalansen blir så ogynnsam. Det är närmast de, som förmedla den och stå för densamma genom de lån, hvarmed de fylla bristen på inhemskt kapital. Därför borde de ock kunna hålla en hand öfver, att lånebehovet icke blefve så stort, att man måste vända sig till utlandet i sådan utsträckning. Men — det bör genast sägas — för att bankerna skola kunna utöfva en sådan kontrollerande och reglerande verksamhet, måste hela vårt enskilda bankväsen antaga en ny gestalt. En grundlig reform af detta är äfven ur andra synpunkter ytterst nödvändig. Händelserna för dagen visa det med all önskvärd tydlighet.

Det nära sambandet mellan nu antydda förhållanden och den kris, hvaraf vi hemsökas, föranleda mig att här yttra några ord om vårt bankväsen, dess brister och sättet att afhjälpa dem. Det är emellertid blott de enskilda bankerna af alla slag, som här afses, ej riksbanken, hvilken föga kommer i direkt beröring med allmänheten. Ty det är i förhållandet mellan bankerna och allmänheten, som de stora bristerna både på ena och andra sidan förefinnas.

De bedröfliga förhållanden, hvari Hernösandsbanken och de båda med den införlifvade, Norrbottens- och Örebrobankerna, råkat liksom för några år sedan Kristianstadsbanken — för att epdast nämna de största ledsamheterna af detta slag — ådagalägga, att trots en sträng banklag och bankinspektion många svenska banker icke skötas så, som vare sig för dem själfva eller för landets

landets hela affärslif — ty en del småbanker lära nog alltid komma att finnas — men som leda detsamma, och framför allt som bestämman tonen inom bankväsendet.

De många små företagens sammanslutning till stora, ofta ett helt land omfattande är tidens lösen inom industrien. Det vore underligt, om ej samma rörelse gjorde sig gällande beträffande bankerna, industriens och all rörelses förläggare. I verkligheten har så redan skett i Frankrike, där fem banker behärska landets hela affärsrörelse ¹⁾. Likaså snart i Tyskland, där fyra stora banker i Berlin, de s. k. D-bankerna ²⁾, äro i färd med att i sig upptaga eller med sig förena den stora massan af andra banker. Det samma borde ske hos oss, naturligen med anpassning efter svenska förhållanden med afseende på filialer m. m.

En sådan sammanslutning till ett fåtal, landets hela affärslif behärskande banker, bör kunna råda bot på alla de ofvan uppräknade brister, som nu vidlåda det privata bankväsendet i Sverige.

Först af allt skulle genom en dylik sammanslutning den osunda konkurrensen mellan den stora mängden banker försvinna. Konkurrens blefve det nog alltjämt, men under hyggligare former än nu ofta är fallet och utan intrång på sparbankernas område. Härmed skulle ock den kontroll, hvarom ofvan talades, blifva en verklighet. Och med den skulle följa en uppfostran af hela folket till sunda ekonomiska vanor, som så väl behöfves. Sålunda borde därigenom den engelska principen, att hvar kund har blott en bank, kunna införas och öfver hufvud bankerna få en full inblick i sina kunders hela affärsställning, den de nu ofta sakna.

Vidare skulle härigenom den ansvars känsla gent emot det allmänna, som man mer och mer kommer att fordra främst af bankerna men efter hand äfven af alla stora företag, kraftigt uppammas. Man kan icke begära, att små företag med ringa horisont för sin verksamhet skola besjålas af denna känsla. De be-

¹⁾ Dessa äro: *Crédit Lyonnais, Société Générale, Comptoir National d'Escompte, Crédit Industriel et Commercial* och *la Banque de Paris et des Pays-Bas*.

²⁾ De äro: *Deutsche Bank, Diskontogesellschaft, Dresdner Bank & Schaffhausenscher Bankverein* samt *Darmstädter Bank*.

Spörjer man efter orsakerna till nu påpekade fel uti vårt bankväsen, så måste de enligt min mening sökas — utom naturligen uti den allmänna meningens omogenhet i afseende på företagens sociala uppgift — uti för ringa koncentration. Vi ha för många banker och därför ock för små banker. Af detta härflyta alla de nämnda bristerna, såvidt som de äro att söka uti bankerna själfva. Men detta har sin naturliga förklaring uti vårt bankväsens historia och däraf beroende utvecklingskede.

Den stora ekonomiska uppryckning, som vidtog mot slutet af 1880-talet måste naturnödvändigt föra till grundande af en mängd nya banker. Såväl industriens starka uppsving som det gammalmodiga och för handel och näringar tryckande sätt, hvarpå flertalet äldre banker sköttes, fordrade detta. Äfven vårt lands stora utsträckning och behovet af bankkontor i köpingar och stationssambäl-len hidrog kraftigt härtill — så mycket mer som hvarje sådan plats måste önska att få två konkurrerande kontor, enär eljest vederbörande bank enligt tidigare erfarenhet plägade missbruka sin ställning genom oskäligen räntor och provisioner.

På detta sätt ha vi nu fått flera banker än vi behöfva med den följd beträffande konkurrensen om insättare och kunder, som förut påpekats. Särskildt har på detta sätt ett intrång skett på sparbankernas område, som icke är lyckligt. Ty sparbankerna ha i Sverige utom sin första uppgift att uppsamla småfolkets besparingar äfven den att bereda jordbruk och handverk och hvem eljest, som det behöfver, lån på lång tid. Riksbankens afdelning för afbetalningslån, som har inom vissa gränser samma uppgift, förslår naturligen icke på långt när härtill. Genom sparkasse-räkningar m. m. söka sålunda de egentliga affärsbankerna att draga till sig sparbankernas penningar, men kunna icke öfvertaga den andra funktion, dessa utföra. Det förbjuder banklagen och det med rätta. Men härmed göra de landet en ren otjänst. Och på samma sätt i andra stycken.

Det första stora skedet i vårt bankväsens senaste utveckling bör nu få ett slut och vi öfvergå till det andra, till hvilket det varit en förberedelse. Detta andra skede heter koncentration till några få stora banker, som visserligen icke sig emellan dela

teckna äfven ur social och moralisk synpunkt ett högre utvecklingskede, förutsatt att man förstår detta och vill begagna sig utaf det.

Däremot är företagens koncentration alldeles icke något för stadium till en socialistisk världsordning, såsom en del hoppas och andra frukta. Icke företagens storlek utan driftsättet är härvid det afgörande; och innan ett folk hunne till ett socialistiskt driftsätt, utan enskild kapital-egendom, utan penningar och utan marknad, hade det längesedan upphört att existera. De industriella och finansiella företagens koncentration — liksom omvänt småbruket inom jordbruket, ty det är här den rätta driftsformen — skall icke föra oss mot socialismen utan tvärtom ifrån den. Ty med denna koncentration skall småningom följa den ansvarskänsla, hvarom vi talat, och hvilken skall förtaga eller mildra de olägenheter, som följa med den kapitalistiska ordningen. Särskildt kunna vi hoppas, att detta blir fallet i Sverige med dess vakna allmänna mening. Därför är en sammanslagning af de många små bankerna till ett fåtal stora ett steg i rätt riktning lika mycket ur dessa allmänna synpunkter som särskildt med hänsyn till vårt ekonomiska lif och en god förvaltning af landets rörliga kapital.

Men denna utveckling mot ett mindre antal banker bjudes till sist äfven af ett rent tekniskt skäl — omöjligheten att få skickliga bankdirektörer. De dugliga, som finnas, räcka ej till för den stora mängden banker. Flertalet af dessa ledas sålunda af personer, som alldeles icke äro vuxna en sådan uppgift. De olyckor, som träffat åtskilliga banker, kunna till alldeles öfvervägande del skrivas på bristande insikt hos deras ledare. Detta är en af de största olägenheter, som följa af de många bankerna. Bristande insikt och förstånd i banksaker föranleda ofta till okloka affärer, som endast vålla förlust för de enskilde och onödig kapitalförbrukning för det allmänna. Men nästan ännu viktigare är, att endast under en fullt kompetent ledning bankerna kunna iakttaga den stundom fina skillnaden mellan legitima och icke legitima affärer och så hålla den allmänna affärsmoralen uppe. En insiktsfull ledning är det första villkoret, för att vårt bankväsen skall rätt fylla sin stora uppgift i vårt ekonomiska lif. Men så-

traktas helt naturligt blott som sina ägares alldeles enskilda af-färer med uteslutande uppgift att bereda desse vinst. Först när företagen vuxit ut till stora dimensioner, vaknar insikten om, att de utom sin enskilda äfven ha en samhällelig uppgift. Ännu har denna insikt ingalunda allmänt trängt igenom. Men den kommer att så göra, i den mån företagen växa i omfattning och den allmänna meningen hinner uppfostras härtill. Ty detta nya uppfattningssätt behöfver mogna. Det har ej funnits förut men be-tecknar en högre social ståndpunkt, till hvilken vi hoppas komma.

Man må ej häremot invända, att trustväsendet i det land, där det hunnit längst, Förenta Staterna, icke visat tecken till en dylik uppfattning af sin ställning, Men detta beror helt naturligt på den allmänna andan i detta traditionslösa land, där individualismen regerar så som ingen annanstädes. I Europa, och ej minst i vårt land har denna ekonomiska individualism aldrig fått så utveckla sig. Gamla traditioner om medborgarnes förpliktelse mot staten och det allmänna ha lagt tygel på densamma och göra, att känslan af den enskildes underordning under det hela är vida starkare här än i Amerika. Men denna känsla af beroende och samhörighet kan uppfostras till en verklig ansvarskänsla mot det allmänna. Detta sker lättast, om företagen få sådana dimensioner, att deras betydelse för det allmänna utan vidare blir klar för hvar man och därmed ock deras görande och låtande kan lätt följas. Den allmänna meningen börjar då sysselsätta sig med dem och tvingar deras ledare, om de ej själfve känna sitt ansvar, att så småningom få ögonen upp för detsamma. Äfven i Amerika kommer det nog att gå så, ehuru det där tar längre tid. Hos oss är denna opinion färdig, i samma stund vi få verkliga storföretag, ehuru den ledsamt nog mindre har sin grund uti en rätt insikt om de sociala förpliktelser, som åligga de stora företagen, än uti — afunden. Den kungliga svenska afunden lär nog bli det värsta hindret mot en tidsenlig utveckling af stora företag i vårt land. Den allmänna stormen mot det nya sockerbolaget synes mig lämna det bästa beviset härför.

Likväl äro trustbildningen och däremot svarande storföretag på de områden, där sådana kunna ifrågakomma, icke endast ur ekonomisk-teknisk synpunkt en högre utvecklingsform. De be-

Indviden och samhällets rätt.

Af

Professor C. A. Reuterskiöld.

»Samhällets rätt» har så godt som blifvit en lösen för de moderna amatörerna i sociala reformer, ej minst på jordförhållandenas vida fält. Hvad uttrycket innebär, torde näppeligen för dem själfva vara alldeles klart, helst det ingalunda kan anses säkert, att de bättre eller grundligare analyserat denna frasen än de så gjort med de förhållanden, om hvilka de tala, eller dessas historiska utveckling. Gemenligen torde de dock behärskas af den alltjämt fortlefvande populära uppfattningen af begreppet samhälle, ehuru denna mer och mer förändras, sedan den förlorat allt stöd inom den nyare vetenskapen och därför efter hand begynt att öfvergifvas äfven af de mera tänkande bland lekmännen. Samhället enligt denna äldre uppfattning var intet annat än summan af de individer, hvilka lefde inom eller tillhörde samhället. Och liksom samhällets vilja därför blef lika med majoritetens af samhällsindividerna vilja, så blef ock samhällets bästa eller samhällets väl och samhällets rätt i princip lika med allas eller flertalets bästa eller väl och rätt. Och den meningen är nog än i dag den vanligaste, huru föga grundad den än i sig själf är.

Samhället är dock i verkligheten ingalunda en fri skapelse af individerna eller grundad i deras samstämmiga beslut om en gemenskaps upprättande, utan det är en lika nödvändighet som individen själf. Hvarhelst ett flertal individer faktiskt lefva tillsammans, där finnes redan i och med detta faktum ett samhälle:

dan kunna vi hoppas få, endast om antalet banker ej är så stort som nu.

Reformerade vårt bankväsen sig själf på nu antydt sätt, så borde äfven de lagliga bestämmelserna om detsamma i åtskilliga fall ändras. Främst borde rätten att handla med aktier tilläggas de få stora bankerna, hvilka därigenom komme att intaga en ledande ställning äfven i fråga om nya företag och vårt affärslifs utveckling. Å andra sidan borde bankrapporterna göras fullständigare, och allmänhetens kontroll öfver bankerna underlättas. Genomfördes allt detta, skulle den utländska skuldsättningen genom bankerna kunna bättre, än nu är fallet, regleras och hållas inom måttliga gränser. Därmed skulle ock kriser af det slag, hvaraf vi nu lida, kunna förekommas. Ty medan ett dåligt bankväsen bereder mark för kriser, när det icke rent af framkallar dem, såsom nu är fallet i Förenta Staterna, så förmår ett godt sådant att afstyra eller mildra dem.

aldrig afskaffas, utan dyker städse upp i nya former, så snart den i en form tillintetgjorts: anarkismen kan väl, om den segrar, förstöra den då bestående statsorganisationen, men aldrig statens egen idé, och framkallar rent af genom sin egen seger med ovillkorlig nödvändighet en ny statlig maktbildning eller ock kulturlifvets undergång — i hvarje fall genom den våldsamma kamp mellan individerna, som därigenom blir oundviklig.

Statsviljan beror af de individers vilja, hvilka utgöra statens faktiskt suveräna organ eller, annorlunda uttryckt, hvilka innehafva en öfver alla andras höjd och i sista hand afgörande makt inom staten; ja statsviljan kan rent af sägas sammanfalla med dessas vilja, så vidt densamma är riktad på statlig verksamhet. Äro de flere, blir statsviljan resultatanten af deras samverkande viljor på sätt de själfva erkänna och förordna, vare sig detta skett i den form, som normalt brukas och enligt författningen skall brukas, eller det skett i abnorm form, förutsatt att viljan i hvarje fall uppbäres af nödig makt. För andra individer åter blir statsviljan i yttre måtto förpliktande eller bindande just genom makten, hvilken på människorna verkar i vanliga fall såsom utslaggifvande motiv för deras handlande i världen. I inre måtto åter kan statsviljan verka förpliktande, blott om och i den mån individen erkänner den uttalade och fixerade statsviljans innehåll såsom riktigt. Grundvalen för bedömandet häraf bildar individens eget rättsmedvetande och de rättsideal, som detta med sig införlifvat. Men i regel visar sig här, att det subjektiva rättsmedvetandet har en benägenhet att böja sig för den gällande rätten såsom riktig och att forma sig efter andras, enkannerligen de suveräna maktorganens, rättsmedvetande. Förklaringen härtill är icke svår att finna: rättsmedvetandet är nämligen just uttrycket för den sociala sidan af individens väsen och därför alltid i mer eller mindre grad gemensamt för alla individer inom ett visst samhälle.

Därmed är ock en viss predisposition gifven att gilla den ordning för det yttre sociala lifvet, som faktiskt skapas, den må vara formellt tillkommen genom den ene eller den andre individens vilja, helst denna ordning i stort sedt väsentligen beror af det faktiska lifvets tilldragelser och de mångas i det tysta samverkande viljor, ehuru statsorganen allena bestämma öfver lagen och dess

samhället betecknar med andra ord intet annat än den sociala sidan i människonaturen. Människan såsom möjlig kulturvarelse är icke blott individ, utan social individ, d. v. s. förutsätter en afsiktlig samverkan med andra för att kunna öfver hufvud utvecklas såsom människa. Och denna samverkan ger sig med nödvändighet, närhelst och hvarhelst människor mera varaktigt sammanträffa. Formen åter för deras samverkan beror af omständigheterna och af den mänskliga viljan, stödd af makt. Om härvid en endas, fleres eller möjligen allas vilja blir afgörande, det är i själfva verket med hänsyn till samhället såsom sådant fullkomligt likgiltigt: så snart någon eller några individer finnas, som besitta tillräcklig faktisk makt att göra sin vilja gällande gent emot andra, blir denna vilja en samhällsvilja. I det ordnade samhället fordras dock för att en sådan vilja skall kunna anses som verklig organvilja tillika, att makten är varaktig, d. v. s. i allmänhet och regelmässigt respekteras utan att makthafvaren behöfver oafbrutet gripa till yttre våld för att föra sin vilja igenom. Detta respekterande eller erkännande från öfriga individers sida är sålunda icke i och för sig afgörande; det verkar allenast såsom ett symptom för maktens faktiska varaktighet och behöfver därför ej heller vara för handen från allas sida, ehuru gifvetvis varaktigheten och styrkan i makten blir större, ju mera allmänt det symptomatiska erkännandet är.

Makt öfver andra är ytterst samhällets ej blott grund, utan eget väsen. Utan en sådan makt kan helt enkelt ingen varaktig eller ordnad samverkan äga rum, och ju nödvändigare en sådan blir med stigande kultur, desto nödvändigare visar det sig ock, att makten allt fastare koncentreras och regleras på bestämdt sätt. Därför har också städse, vid en viss kulturgrad, bildats ett särskildt samhälle, hvars uppgift just varit maktreglering och maktkoncentration, och detta samhälle, i huru växlande former det än framträd, betecknas öfverallt såsom *staten*: staten är maktsamhället par préférence. Skulle denna stat sätta sig en annan uppgift före eller genom sin verksamhet rent af söka afskaffa makten, så upphörde den efter hand att vara stat, och i dess ställe skulle då, såvida eljes folket förblefve ett kulturfolk, med nödvändighet träda ett annat samhälle såsom stat. Staten kan med andra ord

detta behof, just emedan människorna därigenom nödgades åter lita till hvarandra och nya olika maktförhållanden människor emellan därigenom uppstodo.

Det primitiva samhället var med nödvändighet kollektivistiskt, då det måste sörja för sina medlemmars behof i alla afseenden så godt sig göra lät och därför oinskränkt förfogade öfver dessas krafter. Kultursamhället åter uppstod först, när individualiteterna fingo göra eller i allt fall gjorde sig gällande och bröto igenom det gamla samhällets ordning och regler, kullstörtande dess vilja och dess makt. Och kultursamhället har aldrig gått framåt till högre kulturutveckling annat än på samma väg — genom nya individuella insatser och nya individuella ansträngningar. Öfverallt och allestädes har kulturlifvet berott af individerna och kultursamhället varit mer eller mindre individualistiskt. Detta förhållande synes både förklarligt och naturligt, om man betänker att kulturen just betecknar människornas utveckling såsom personligheter till allt rikare personligt lif, andligt och materiellt, d. v. s. såsom allt mera individuellt bestämda och verksamma väsen.

Om sålunda samhällets sörjande för dess medlemmars kläder och föda och timliga behof nödvändigtvis gör samhället kollektivistiskt, så torde såsom en själfklar följd få anses, att i kultursamhället, som icke kan vara kollektivistiskt utan att upphäfva sig själf, dessa behof principiellt måste tillgodoses af individerna själfva genom egen verksamhet. Först därigenom skapas den yttre miljö och den individuella frihet, som är nödvändig för ett spännande af de individuella krafterna till vinnande af nya odlingsresultat. Vål är sant, att härigenom också skapas olikhet i ställning, emedan individerna äro såsom personer olika sins emellan och hafva en så ytterst skiljaktig begåfning och energi. Och vål är det sant, att härigenom uppstå afhängighetsförhållanden mellan dem, som äro kraftigare och som förstå att begagna tillfällena till maktutöfning, och dem, som äro svagare eller mindre insiktsfulla eller hänsynslösa. Men häri ligger i själfva verket i och för sig intet oriktigt eller för utvecklingen farligt, allenast samhället tillser, att ingen helt undertryckes eller beröfvas hvarje möjlighet till egen utveckling. Statens uppgift inom kultursamhället blir framför allt maktreglerande, men icke maktundertryckande.

formulering. Och predispositionen växer i styrka, så snart statsviljans innehåll icke stöter individens invanda föreställningar eller hans sedliga och religiösa medvetande: är detta senare händelsen, så uppstår visserligen en konflikt, ehuru den yttre förpliktelsen kvarstår, men eljes blir den regelmässiga följd, att individen, äfven om hans sympatier och önskingar egentligen icke gå i samma riktning som statsviljans anordningar, dock känner sig af denna vilja äfven i inre måtto bunden, i det att han, om än omedvetet och oreflekteradt, erkänner densamma såsom uttryck också för *sitt* sociala väsen och *sina* sociala behof, hvilka i likhet med alla andras framför allt kräfvat, att en yttre maktreglering sker, och först i andra händ, att denna sker på något visst sätt. Individen såsom socialvarelse tillhör samhället och ingår i detta, och samhällsviljan, d. v. s. den af makt stödda högsta viljan i samhället verkar redan därför förpliktande, oafsedt genom hvem den uttalas, och oafsedt hvad den, naturligen inom vissa gränser, uttalar: för makten böjer sig den enskilde ej blott i yttre måtto, utan ock af det skäl, att för hans sociala lif makten är en nödvändig betingelse.

*

Kulturlifvet förutsätter möjlighet att förfoga öfver andras krafter eller resultaten af andras verksamhet, emedan detsamma innebär en allt längre drifven specialisering och differentiering i fråga om individernas uppgifter och arbeten, och för den skull omöjliggör för dem att hvar för sig omedelbart sörja för alla de egna behofvens tillfredsställelse. I urtidens rent kollektivistiska samhälle, där individen betydde mindre än intet och samhället allt, fans visserligen ock en arbetsfördelning, men denna berodde däraf, att de enskilde då hvar för sig stodo aldeles värlösa och vanmäktiga gentemot naturens öfvermäktiga och för dem hemlighetsfulla krafter eller makter, hvilka allenast genom samhället kunde besegras eller bindas. Kollektivismen försvann emellertid i samma mån som individerna, i följd af människornas fortgående segrar öfver naturen, frigjordes och erhöllo möjlighet att själfva sörja för sina intressen. Men äfven då kräfdes ett samhälle med makt att hålla individerna samman och möjliggöra för dem en af hvarandra ostörd verksamhet. Och med stigande kultur växte

ligen inträffa, att en maktpänning uppstår af sådan intensitet mellan skilda intressen, att staten icke kan komma till rätta med densamma utan att taga själfva verksamheten i egna händer och sålunda socialisera densamma; dock måste i så fall noga beaktas, att detta icke sker på kollektivismens grund, utan under fasthållande af verksamhetens karakter af privatverksamhet.

Betydelsen här af framstår klarast genom en jämförelse med statens s. k. makthöghetsverksamhet. Makthögheten är statens förmåga att oberoende af hvarje annan vilja genom sina suveräna organ förplikta samhället och dess medlemmar. Statens »rätt» härtill är helt och hållet grundad i dess faktiska makt och alldeles icke i lagen eller rättsordningen, hvilken själf är uttryck för en makthöghetsvilja och förty förutsätter makthögheten. Sin makthöghet begagnar staten, så snart fråga är om åtgärder till maktens bevarande eller maktens reglerande allenast på grundval af maktorganens egen vilja, när därigenom andras frihet till privatdisposition utan deras medgifvande begränsas. De förhållanden, som härigenom uppstå, äro af offentligrättslig natur. Men därjämte kan staten vara verksam i samma former och på samma sätt som de enskilde, d. v. s. ställa sig själf under de regler, som den gifvit för privatverksamheten, hvarvid den sålunda saknar möjlighet att binda de enskilde annorledes än med dessas eget begifvande och enligt privaträttens regler.

Om nu staten, för att blifva herre öfver en viss stark maktpänning inom samhället, nödgas med begagnande af sin makthöghet draga den verksamhet, som orsakat maktpänningen, inom sin egen verksamhetssfer, så bör dock alltså därefter verksamhetens vidare utöfning icke regleras genom den offentliga rätten utan genom privaträtten: i annat fall riskeras så att säga en förskjutning i statsverksamheten på det sätt, att denna koncentreras på de privata företag, som formellt förvandlats till offentliga eller allmänna, och därmed upphör att fullfölja det mål, som dock är statens *raison d'être* — maktregleringen. En maktreglering förutsätter nämligen, så snart kulturen nått en viss högre grad af utveckling och stabilitet, full opartiskhet hos de härskande organen; och äfven om detta icke är möjligt att fullständigt realisera, fordras dock så stor frihet från privatintressens inblandande i makt-

Samhället själf såsom kultursamhälle måste såsom sin uppgift sätta kulturens främjande och fortgång. Håri ligger emellertid, att samhället måste, om det skall fylla sin uppgift, möjliggöra dels en allt intensivare individuell utveckling, d. v. s. skydda den individualistiska verksamhetens maktutöfning, dels en allt extensivare individuell utveckling, d. v. s. skydda de svagare individerna mot en för dem fördärflig maktutöfning genom andra och bereda så många ske kan tillfälle till egen maktutöfning och utveckling. Det duger icke att, såsom ofta sker från utgångspunkten samhället = summan af individerna, sätta som samhällets uppgift att sörja för allas väl eller allas bästa: detta vore att uteslutande fästa afseende vid den ena af samhällets båda uppgifter och därtill vid den, som, konsekvent utförd, ovillkorligen leder till kollektivism, d. v. s. kultursamhällets upplösning. Och för öfrigt, »allas väl» främjes icke, annat än möjligen för stunden, därigenom att alla beredas lika underhåll och lika tillgång på nyttigheter, eller därigenom att alla blifva med alla likställda, så att ingen kan bero af annan eller stå i afhängighetsförhållande till annan. Tvärtom blefve resultatet af en dylik nivellering, enär alla icke kunna nå den högsta graden af personlig utveckling, att detta mål försvårades äfven för dem, som eljes vore därtill skickade, d. v. s. mindretalets intressen finge stå tillbaka för flertalets, oaktadt just mindretalet är den egentliga kulturbäraren och den som ensam äger förmåga att göra nya insatser till — »allas» bästa.

Står det fast, att en kulturutveckling ej är möjlig utan exploatering af andras arbete, må vara inom vissa gränser, och står det lika fast, att samhället själf icke kan göra denna exploatering utan att återgå till kollektivism, så lærer icke kunna med fog bestridas, att exploatering genom enskilde blir ett rent af samhälligt behof, hvars tillgodoseende samhället själf har ett tydligt intresse att främja. Ett dylikt främjande kan ske på mångahanda sätt, men det är icke samhället utan de enskilde, som det tillkommer att afgöra, när och hur en exploatering erfordras. Samhället eller rättare staten har blott att reglera exploateringen, så att den samma icke skadar andra lika berättigade intressen, eller med andra ord att ordna och reglera de maktförhållanden och den maktspänning, som genom de enskildes verksamhet uppstår. Härvid kan onek-

nyttigheter än dem naturen gifvit. Detta produktionsarbete kräver dock medverkan af andra människor: ensam kommer individen här icke långt, utan först när han kan disponera äfven öfver andras krafter och sålunda tillgodogöra sig deras arbete — med eller utan ersättning — blir det honom möjligt att vinna ett resultat. Men också på annat sätt behöfver han ofta andras medverkan, nämligen för att kunna erhålla nödigt rörelsekapital till anskaffande af material och betalande af omkostnaderna för verksamheten. Därigenom kommer företagaren lätteligen och man kan säga regelmässigt i skuld till andra individer, hvilka redan samlat eller eljes kommit att disponera öfver rörligt kapital. Och med fortgående samhällsutveckling invecklas och mångfaldigas dessa inbördes afhängighetsförhållanden och maktförhållanden mellan människorna i allt högre grad.

Resultatet af denna årtusenden omfattande utveckling har i våra dagars västerländska samhälle blifvit, å ena sidan en ytterst fin och komplicerad väfnad af sociala maktförband, å den andra en skarp motsättning mellan det mindretal, som disponerar öfver jord och kapital, och det stora flertal, som icke har andra nyttigheter till sitt förfogande än den egna arbetskraften, hvilken omsättes i pengar genom att underordnas andra och ställas i andras tjänst. Samtidigt har, kanske just i följd häraf, själfva arbetet börjat att mer och mer betraktas såsom den enda rättfärdiga grunden för erhållandet af andra nyttigheter och därigenom arbetets betydelse såsom produktionsfaktor att alltmera uppskattas, för att icke säga öfverskattas: åtnjutandet af nyttigheter, som icke utgöra lön för eget arbete, betraktas såsom en oförtjänt vinst eller fördel, hvilken egentligen saknar berättigande, och förfogandet öfver medmänniskors arbete för egen enskild vinst såsom en obehörig, ehuru af de nuvarande produktionsformerna möjliggjord och med deras bevarande oundviklig, exploatering af mänsklig kraft.

Från denna utgångspunkt är det ock, som de moderna sträfvanterna för jordens och kapitalets socialisering och undandragande från enskild disposition framkommit. Man vill å ena sidan låta samhället i stället för den enskilde komma i åtnjutande af den vinst, som ej grundas på arbetet och som för den enskilde be-

regleringen, som öfver hufvud kan ernås. Under sådana förhållanden torde vara tydligt, att staten, om den skulle efter makt-höghetssynpunkter ordna sin egen privatverksamhet, icke skulle kunna vara opartisk gentemot andra privatintressen, hvaremot detta blefve fullt möjligt, därest ingen särskild reglering företages mellan dessa och statens egna af denna verksamhet beroende intressen ¹⁾).

Men äfven i andra fall än vid en eljes öfvervinnelig maktspänning kan socialisering af viss verksamhet blifva nödig, nämligen när denna förutsätter begagnande af maktmedel, hvilka staten ur makthöghetssynpunkt anser sig böra åt sig själf och sina organ reservera. Kan verksamheten ej utöfvas, utan att vissa sådana maktmedel brukas, eller innebär själfva verksamheten, att dylika maktmedel uppstå, så kan alltså krävas, att staten indrager dessa under sitt eget förfogande, hvarvid emellertid, om verksamheten af andra skäl är fortfarande behöflig, staten sålunda nödgas att själf utöfva densamma. I så fall gäller i hufvudsak det samma som ofvan yttrats med afseende å socialisering af annan privatverksamhet.

*

All privatverksamhet åsyftar att indraga så många nyttigheter som möjligt inom den enskildes maktsfer och under hans fria förfogande. Dessa nyttigheter äro visserligen i främsta rummet, dock, icke uteslutande men af ekonomisk art, omfatta äfven andra mera ideella värden. I det primitiva samhället hos naturfolken riktar sig verksamheten hufvudsakligast på anskaffande af de för omedelbar konsumtion nödiga artiklarna, så vidt ske kan direkt ur naturen utan annat arbete än själfva insamlandets. Men med stigande odling stiga behofven och mångfaldigas möjligheterna, särskildt därigenom att en mänsklig produktionsverksamhet begynner, hvilken går ut på skapande af nya nyttigheter och andra

¹⁾ Naturligen utesluter detta ingalunda, att verksamheten, så vidt den äfven såsom enskild kan af företagaren själf godtyckligt regleras, af staten såsom företagare regleras annorlunda än eljes af enskilda företagare plågar ske. Här kan rent af föreligga ett statligt intresse att med hänsyn till allmänheten göra regleringen sådan, att verksamheten t. ex., i olikhet med de rent privata företagen, icke anläggas hufvudsakligast på ekonomisk vinst, utan på sörjande för »allmänna» behof.

i värde genom en broanläggning af staden, hvarigenom trafiken drages till densamma, så kan ju alldeles det samma sägas beträffande omsättning och vinst å affärsföretag (butiker o. s. v.), som finnas i hus å sagda tomt¹⁾, ehuru näppeligen någon åtminstone ännu på fullt allvar satt ifråga indragning till samhället af denna värdestegring. Exemplet visar härigenom ock, att värdestegringen beror af en hel mängd samverkande faktorer, ej blott af den, som så att säga blef slutlänken i kausalkedjan. Samhället har icke gjort anläggningen för att stegra jordens värde, utan för tillgodoseende af vissa härmed intet samband ägande behof, och hade måst göra densamma, äfven om ingen värdestegring inträd, d. v. s. det är ytterst dessa behof, som framkallat värdestegringen, hvilken därför för samhället vore en fullkomligt lika oförtjänt vinst som för jordens ägare: enda skilnaden är den, att samhället icke är ägare till den nyttighet, som fått ett stegradt värde, men detta brukar enligt härskande rättsåskådning icke vara någon giltig grund för anspråk på detta värde! Eller om ett bolag bygger en järnväg och jorden »för den skull» — manne ej snarare på grund af de behof, som framkallat järnvägsbygget? — stiger i värde, bör ej då bolaget, icke samhället, med samma skäl kunna fordra att få värdestegringen sig tillerkänd?

Öfverhufvud torde det förhålla sig så med all vinst, att den samma är »oförtjänt» i den betydelse detta uttryck här tagits. Endast hvad som precis motsvarar den genom en verksamhet förbrukade kraften, om detta eljes kan mätas, bör anses som förtjänt »vinst», emedan endast detta icke har karaktären af — vinst. Allt annat är oförtjänt. Men däraf följer ingalunda, att en vinst ock vore orättfärdig eller ogrundad. Tvärtom ligger det i sakens natur att, så snart en nyttighet är till sin substans föremål för enskild disposition, den enskilde också får tillgodogöra sig denna nyttighet med det större eller mindre värde densamma vid olika tidpunkter och under olika förhållanden kan hafva, staten naturligen obetaget att *med stöd af sin maktöfverhöghet* göra de begräns-

¹⁾ Att äfven bostadsvåningar i dylikt hus stiga i pris, beror säkerligen mindre på anläggningen i och för sig än därpå, att eljes samma våningar sedermera skulle kunnat med större fördel ordnas till affärslägenheter.

traktas såsom oförtjänt, och å den andra upphäfva individernas beroende af de enskilde såsom arbetsgifvare af olika slag för att i deras ställe sätta samhället såsom en representant för alla: kollektivismens idé har åter höjt hufvudet, om den än icke har alldeles samma skepnad som i urtiden. Härvid är det, som »samhällets rätt» gentemot individen plägar som skarpast häfdas och predikas. Männe med fog?

När genom förbättrade kommunikationer, allmänna arbeten eller i allmänhet förändrade förhållanden, såsom utflyttning till viss ort, anläggningar af olika slag o. s. v., viss jord stiger i värde utan något ägarens åtgörande, så anses denna stegring af många såsom en oförtjänt vinst, hvilken närmast borde tillkomma samhället, åtminstone i de fall, då det varit samhällets verksamhet, som framkallat värdestegringen. Och man har i olika länder på olika sätt sökt indraga denna vinst till samhället, vare sig staten eller kommunen. För att kunna rätt bedöma frågan om »samhällets rätt» i detta hänseende måste emellertid skarpt skiljas mellan dylik indragning af »värdestegringen» på grund af samhällsbehof och på grund blott af det principiella skäl, att vinsten skall vara samhällets. Om en indragning eller ett tillgodogörande ur den förra synpunkten gäller nämligen alldeles det samma som om hvarje samhällsåtgärd till anskaffande af för samhället nödiga medel: den är en makthöghetsåtgärd, grundad uteslutande i statens behof och hvilande på dess suveräna maktvilja, men icke på några rättfärdighetsgrunder. En indragning åter af principiella skäl kan försvaras endast på grunder, som styrka en samhällets verkliga »rätt» till vinsten. En sådan grund har man ock trott sig finna i den samhälleliga verksamhet, som varit närmaste anledning till värdestegringen.

Emellertid hvilat denna tankegång på felaktiga förutsättningar och bristfällig analys. Dels får nämligen den närmaste anledningen ingalunda identifieras med den egentliga orsaken till värdestegringen, dels skulle, om tankegången vore riktig beträffande jorden, den följdriktigt gälla äfven beträffande alla andra nyttigheter, d. v. s. leda till konsekvenser, som ytterst innebure ett upphäfvande af all privat vinst oberoende af arbete, och därmed en återgång till kollektivism. Om exempelvis en viss tomt stiger

på ett sätt, som knappast vore möjligt, om icke drönarelifvet framkallat behof, som eljes aldrig uppstått. Dylika behof må i och för sig synas huru illegitima som helst, ett berättigande hafva de dock, nämligen därigenom att de utgöra ett incitament dels till ny produktiv verksamhet och ny spänning af de mänskliga krafterna, dels till uppkomsten af nya behof hos massan af människor, hvilka ej minst genom åskådandet af de njutningar, ett hopadt kapital möjliggör, drifvas till att själfva känna behof af ett bättre och därmed att taga ytterligare ett steg framåt i odling. Det förhåller sig med de mänskliga drönarne såsom med bien: deras uppgift är att, om än på olika sätt, verka befruktande, må vara utan all egen förskyllan eller värdighet. De kunna dock, emedan denna uppgift aldrig blir slutförd, icke såsom drönarne i ett bismhälle efter fullbordadt värf helt enkelt aflifvas, utan måste allt fort i denna relativitetens värld tålas.

Men äfven bortsedt härifrån, finnes det ett ytterligare skäl, som gör anhopningen fullt försvarlig, i trots af de möjligheter till drönarelif, som därmed öppnas, nämligen att det hopade kapitalet och dess afkastning dock i regel torde göras fruktbarande i kulturens tjänst och icke uteslutande förslösas på behof, som i och för sig äro rena lyxbehof. Om härvid undantagsvis eller t. o. m. oftare motsatsen skulle inträffa, är detta helt enkelt något, som måste tagas med på köpet, ett ondt, som i likhet med så mycket annat ondt är ofrånskiljeligt från kulturen. Först den oberoende ställning, som anhopningen medför, gör ett förfinadt lif och en högre andlig kultur i stort sedt möjlig, och någon begränsning af anhopningen kan här svårligen ske utan rent godtycke. Kunna nu ej alla ernå en sådan ställning, så är detta likväl uppenbarligen intet som helst hållbart skäl för att ingen skulle få göra det.

En anhopning i stället i statens eller annat samhälles hand af nyttighetskapital skulle visserligen undanrödja detta onda, men med lika stor eller större sannolikhet också upphäfva privatanshopningens goda verkningar. Dels komme härigenom ingen i tillfälle — utan ett missbrukande af sin organställning, hvilket dock säkerligen ganska snart blefve vanligt, och hvarmed å andra sidan ett återvändande till privatdispositionen redan hade be-

ningar och inskränkningar häri, som finnas för statsändamålen nödiga. Därmed är frågan ställd i ett annat plan: är en indragning af värdestegningen å vissa nyttigheter för staten nödvändig eller med andra ord skall en sådan åtgärd anses grundad i ett statens behof, som icke är af finansiell natur, så må den äga rum, men icke emedan staten till densamma har någon som helst apriorisk »rätt».

•

Vore staten och samhället blott summan af dess individer, de nu lefvande och de framtida kommande, så kunde visserligen med något sken af sanning påstås, att staten hade ett behof att utjämna och reglera nyttighetsfördelningen bland individerna, och för den skull äfven att till allas förmån indraga åtminstone sådana vinster, hvilka genom sin storlek mer än andra framstode såsom synnerligen oförtjänta. Är åter *samhället kulturmänniskans yttre livsform*, ställer sig saken helt annorlunda.

Anhopning af nyttigheter till en individs disposition, under det att andra sakna det nödvändigaste, är visserligen, när förhållandet ses från individuell synpunkt, något, som ovillkorligen måste framstå såsom innebärande en orättfärdighet. Men om denna anhopning antingen själf principiellt är ett nödvändigt medel för kultursamhällets fortsatta utveckling eller i allt fall en oundviklig följd af något härför nödvändigt, så läser icke kunna nekas, att från samhällssynpunkt anhopningen likväl blir berättigad. Nu förhåller det sig utan tvifvel så, att för individens utveckling såsom kulturmänniska efter all mänsklig erfarenhet ett privatdisponerande öfver nyttigheter och deras substans varit det medel, utan hvilket en sådan utveckling aldrig kommit till stånd eller åtminstone aldrig kunnat fortsättas utöfver en viss punkt. Genom anhopningen skapas dels det nödvändiga kapitalet för den produktion i större skala, som just betecknar ett kulturframsteg, dels och framför allt de behof, utan hvilka en dylik produktion blefve ändamålslös. Vål må det vara sant, att de personer, som lättjefullt njuta afkastningen af ett hopadt kapital utan något eget arbete, måste framstå såsom drönare i samhället; men detta kapital kommer dock produktionen till godo och äfven afkastningens användande främjar omsättningen af de producerade nyttigheterna

dock reglera motsättningen och minska spänningen. Och här kan med fog talas både om en samhällets rätt och en samhällets eller dess organs plikt. Icke så, som borde staten gripa in mot rikedomens enstaka lyxutsväfningar eller missbruk af de hopade nyttigheterna, men väl så, att staten brukar sin maktvilja till förmån för dem, som eljes regelmässigt komma till korta i kampen för brödet och själfva eljes ligga under för andras öfvermakt. Icke på de privata afhängighetsförhållandenäs upphäfvande, men väl på deras begränsning på sådant sätt, att ingen blir helt och hållet beroende af annan, är det, som statens ingripande bör vara riktadt. Icke i nyttigheternas och särskildt produktionsmedlens indragning till staten, utan på sin höjd i deras bevarande mot ensidigt och systematiskt utnyttjande på bekostnad af samtida och framtida släktens intressen, är det, som staten bör söka målet för sin reglerande verksamhet.

*

Jorden har en dubbel karaktär: den är en nyttighet som andra nyttigheter och kan såsom de brukas och begagnas för skilda syften, har såsom de ett olika värde alltefter dessa syftens art och beskaffenhet; men den är tillika statens territorium, dess fysiska kropp, öfver hvilken staten icke kan afhända sig all makt, därför att den är det geografiska underlaget och verksamhetsplatsen för denna stats folk.

Gentemot utlandet och utländingar visar sig sistnämnda förhållande vara af betydelse, då staten förhindrar främmande makts undersåtar att förvärfva eller besitta fastighet inom riket utan riksens suveräna organs samtycke eller tillstånd; ett förbud som med fullt skäl kunde utsträckas att gälla förvärf och besittning öfver hufvud af mark inom riket, oafsedt om denna mark juridiskt betraktas såsom fastighet eller icke.

Gentemot egna undersåtar däremot kan staten häfda sina territorialintressen genom att åt sig förbehålla vissa regalrättigheter af den innebörd staten själf finner godt, eller genom att på privaträttslig väg själf förvärfva och sätta sig i besittning af jord. Båda utvägarna hafva staterna också anlitat. Den jord, som sålunda finnes eller kan komma i statens privata ego, kan visserligen åter föryttras och afhändas; och det var en tid, då så skedde i stor

gynt — att utbilda några nya behof eller gifva uppslag till nya företag och nya kulturvinster, dels måste produktionen väsentligen rikta sig på nödvändighetsartiklarne för det dagliga lifvet, såvida alla skulle, såsom *då* med fullt skäl kunde yrkas, af staten tillförsäkras nödtorftigt uppehälle. Men det är en af historien ojäfvad regel, att huru kraftigt och starkt ett folk än varit, så länge det samma utmärkts af enkelhet och stränghet i behof, något kulturbärande folk har det samma *då* icke varit: och alldeles det samma torde med visshet inträffa, därest produktionen utslutande skulle inriktas på lifvets nödtorft. Det må från individens synpunkt synas som ett hårdt och orättfärdigt tal; från kulturens synpunkt är det hvarken hårdare eller orättfärdigare än den naturens regel, som låter det svaga och sjukliga gå under och blott det starkare lefva kvar.

Alldeles oinskränkt kan emellertid icke denna naturens regel tillämpas på det mänskliga lifvet. Och det egendomliga är här, att just med den växande odlingen växer ock behofvet att taga vård om de svagare och förtryckta bland människors barn. Den uppgiften blir samhällets, emedan äfven dessa svaga och förtryckta äro kulturmänniskor och såsom sådana hafva befogade anspråk på delaktighet i kultursamhällets förmåner. Här äro många vägar möjliga, men säkrast leda de till målet, som innebära en fostrande vård om de späda och unga för att sätta dem i tillfälle att, när de komma till lämplig ålder, själfva slå sig fram i lifvet. Samhället sörjer icke för dem lifvet igenom, och fritager dem icke från tvånget att själfva på eget ansvar söka göra sin insats i lifvet, men samhället bör se till, att de icke i förtid duka under, utan tvärtom göras stridsdugliga och behörigen rustade både för kampen om det dagliga brödet och för nya landvinningar ifråga om andlig utveckling. En sådan omsorg från samhällets sida bör dock gifvetvis komma ifråga blott subsidiärt, d. v. s. när ingen annan finnes, som på motsvarande sätt tager vård om dem det här gäller. Eljes blefve dels samhällets börda alltför tung, dels faran för ett uniformitetstvång allt för stor.

Motsättningen mellan egendomslösa och egendomsägande, mellan fattiga och rika kan samhället aldrig upphäfva — utan att tillika rifva upp kulturens egna grundvalar. Men staten kan

hand behålla äganderätten till en del af särskildt sådana nyttigheter, hvilka blott finnas i begränsad mängd eller genom brukandet också kunde förbrukas utan att af andra ersättas, tillika bevarar möjligheten att på ett kraftigare sätt ordna det privata tillgodogörandet och samtidigt själf erhålla en direkt inkomst. Och om staten i något fall anordnar en egen verksamhet för direkt utnyttjande af vissa tillgångar i dess privata ego, så bör därför detta ytterst bero af ett afvägande mot hvarandra af de fördelar och nackdelar, som i detta konkreta fall kunna anses förenade med den ena eller andra lösningen, men alldeles icke bero af några principiella hänsyn till »samhällets rätt» gentemot en privat exploatering inom behöriga gränser.

För att i allmänhet en viss verksamhet skall drivas såsom statsföretag och vissa nyttigheter för den skall reserveras åt staten, vare sig med bevarande eller med uteslutande på grund af något statligt höghetsintresse af enskild konkurrens, förutsättes tillvaron af ett härpå riktadt särskildt behof. I och för sig kan staten såsom maktsamhälle icke anses hafva något sådant, men under vissa omständigheter uppstår ej sällan ett dylikt behof hos *statsfolket såsom själf ett privat verksamt samhälle*, och i dessa fall är statsföretaget fullt berättigadt, i det att statsfolkets och statens egna organ i den moderna staten väsentligen sammanfalla. Detta inträffar gemenligen, när ett visst företag visar sig vara antingen en häfstång eller rent af en nödvändig betingelse för annan verksamhet, d. v. s. egentligen icke är eller kan drivas såsom själfständig produktionsverksamhet, utan har till ändamål att möjliggöra en sådan eller att underlätta omsättningen¹⁾. I dylika fall kan företaget rent af betyda skapande och underhåll af nya kulturmedel och af tillfälle för flertalet individer eller åtminstone för ett större antal individer, än eljes vore möjligt, att erhålla ökade förvärf- och utvecklingsmöjligheter. Att göra detta beroende af enskild verk-

¹⁾ Exempel erbjuda post- och telegraf; järnvägar, spårvägar och i allmänhet trafikmedel afsedda för antingen intensiv trafik eller för regelbunden fjärrtrafik; elektriska kraftanläggningar; billighetsanstalter för hygieniska eller bildningssyften o. s. v.

utsträckning här i Sverige. Men den kan ock af staten själf brukas eller aflåtas till enskilde blott för nyttjande, då äganderätten alltså kvarstannar hos staten; och denna form för tillgodogörande af densamma såsom nyttighet torde i många fall vara den lämpligaste af bl. a. det skäl, att därigenom staten bibehåller möjlighet att i en senare tid på annat sätt taga densamma i bruk utan att då nödgas återköpa den. Dock lärer här ingen för alla tider giltig regel kunna uppställas, då ej sällan sistnämnda intresse kan uppvägas af andra hänsyn.

Hvad åter regalrättigheterna angår, innebära dessa, att vissa nyttigheter reserveras för statens räkning i och för viss verksamhets drifvande, hvarmed denna verksamhet blir en statens höghetsrätt, emedan deras reserverande grundas uteslutande på statens maktvilja. För så vidt emellertid dylika nyttigheter redan finnas i privat ego, kan staten icke, utan att alldeles bryta med de rättsprinciper, hvarpå den själf byggt samhällslifvet, till sig indraga dessa utan att därför lämna skäligen ersättning, men den kan förhindra nyttighetens privata tillgodogörande genom den verksamhet, som förklarats vara en statlig höghetsrätt. I hvad mån en dylik reglering kan vara berättigad beträffande t. ex. vattenfall, grufvor och dyl. skall här icke närmare undersökas. Blott så mycket bör i detta sammanhang betonas, att en sådan ingalunda kräfves med hänsyn blott till värnandet om »samhällets rätt», i det att denna »rätt» eller rättare det intresse, som skulle utgöra grunden för den samma, icke i och för sig existerar, utan helt och hållet beror af förhållandena och omständigheterna i olika fall. Har staten redan i sin privata ego, d. v. s. oberoende af hvarje regalrätt, vattenfall, grufvor, skogar eller annat, så är det en sak för sig, att staten utnyttjar dessa och icke afhänder sig äganderätten till dem, men därmed får alls icke förblandas frågan om en höghetsrätt beträffande utnyttjandet af alla dylika nyttigheter.

Samhällsintresset måste otvifvelaktigt anses riktadt på ett tillgodogörande af alla de nyttigheter, som finnas och stå till buds, eftersom detta blir liktydigt med stigande odling. Men däraf följer icke, att samhällets intresse också måste gå ut på ett tillgodogörande genom samhällets och särskildt statens egna organ af dessa nyttigheter; tvärtom är intresset snarare alldeles motsatt, ehuru staten genom att i sin

för samhället, det vill säga för människorna såsom kulturmän-
niskor. Det är af ej ringa vikt att icke alldeles glömma bort
detta enkla sakförhållande i en tid, som eljes äflas att ställa all-
ting och bedöma allting i massans tecken under den skyddande
förklädningen af »samhällets rätt».

samhet, är visserligen icke omöjligt, men om denna verksamhet icke skulle så drivas, som vore med hänsyn till ändamålet ur samhällets synpunkt lämpligast och bäst, så låge här ett maktmissbruk, mot hvilket endast staten vore i stånd att reagera och mot hvilket det då ock vore dess rätt och dess plikt att reagera. Vill staten hellre förekomma en dylik situation och för den skull från början göra företaget till sitt, så kan svårligen något vara att däremot invända. Men naturligen måste städse noggrant prövas, af hvad art företaget i verkligheten är och ej blott måhända för stunden synes vara.

Endast på detta sätt och under dessa förutsättningar kan staten sörja för »allas väl». Men därmed är ock fullt förenlig den frihet för individen att förfoga öfver nyttigheter och driva privat förvärfvsverksamhet, utan hvilken en kulturutveckling aldrig varit i längden möjlig och som för samhället förblir lika viktig som någonsin omsorgen om massans eller allas bästa. »Samhällets rätt» och individens intressen äro i själfva verket icke motsatta och leda icke till vare sig kollektivism eller genomgående socialisering af kapital eller jord eller andra produktionsmedel, för så vidt man icke missbrukar och misstyder »samhällets rätt» genom att underförstå »massans rätt». Detta vore i grunden ingenting mindre än ett likhetstecken mellan den visserligen talrikaste, men för kulturlivets fortsatta utveckling oviktigaste samhällsklassen och samhället själf. Det fel, som tidigare begåtts, nämligen att sätta likhetstecken mellan samhället och dess fåtaligare, men i kulturafseende betydelsefullare samhällsklasser, var med hänsyn till sina följder ej oväsentligt ringare. Och att öfver hufvud söka afskaffa »klassamhället» kan icke lyckas på annan väg än genom att fösa in alla i den nuvarande talrikaste, egendomslösa klassen, men detta blefve, om någon slutsats kan dragas ur historien, helt enkelt det samma som kultursamhällets sättande på indragningsstat eller afskrifning.

Om åter klassamhället måste fortbestå, torde alla dess klasser, och ej minst den fåtaligaste, men högst stående, hafva berättigade anspråk ej blott på samhällets erkännande, utan ock på samhällets skydd för sina intressen i förhållande till dessa intressens betydelse och vikt icke för individen såsom individ, utan

tiden mellan de muntliga förhandlingarne i ett anhängigt mål. Med Prozessbevollmächtigter sker sålunda delgifningarna, till honom expedieras alla målet rörande särskilda beslut, underhandskrifvelser och dylikt; och till undvikande af missförstånd och förväxlingar anses det därför lämpligt att protokollet angifver, hvem som är den egentlige fullmäktigen.

Detta om protokollets mera formella del, hvilken inleder protokollet och tager sig ut sålunda:

Charlottenburg den 20 Maj 1906.	
Kungl. Amtsdomstolens Afd. 5. offentliga session.	I målet: Firman X. & Comp. emot Köpman X.
<i>Närvarande:</i>	
Amtsdomare N. N. såsom domare.	infunno sig vid upprop
M. M. såsom domstolssekreterare.	1. För kåranden Referendar Z. ställföreträdare för Advokaten A. såsom processfullmäktig. 2. Svaranden.

Har förhandlingen icke varit offentlig, markeras detta genom ett »icke» framför ordet offentliga. Återstående vänstra halfdelen af första sidan är reserverad för domarens förordnanden (Verfügungen), för domstolssekreterarens anteckningar, t. ex. rörande beställning af protokollsutdrag (Ausfertigungen), samt för räkning å umgälder (Gebühre), som part har att erlægga till domstolskassan (Gerichtskasse), t. ex. i form af utslagslösen (Entscheidungsgebühr), utskriftskostnad (Schreibgebühr), o. s. v. Nederst i protokollets vänstra hörn antecknas aktmärke (Aktenzeichen) och expeditionsnummer (Geschäftsnummer).

Rörande protokollets öfriga innehåll, hvilket vidtager å första sidans högra halfdel, ett stycke under anteckningen om de tillstädeskomne parterna och ombuden, är föreskrifvet, att det blott i allmänhet skall angifva förhandlingens gång.

Om vissa tilldragelser i den muntliga förhandlingen är dock uttryckligen stadgadt, att de skola fastställas genom anteckningar till protokollet, nämligen:

Några anteckningar om rättegångsväsendet vid de tyska underdomstolarne.

Af

Stadsnotarien Nils Andersson.

Protokollet.

Öfver den muntliga handlingen skall föras protokoll (Sitzungsprotokoll), angifvande ort och dag för förhandlingen, domarens och domstolssekreterarens namn, beteckning af tvisten, tillstädeskomne parter, ombud eller rättegångsbiträden, hvarjämte protokollet skall angifva, huruvida förhandlingen varit offentlig eller icke.

Tvistens betecknande sker med en uppgift å parternas namn (»I målet X emot Y»). Begagnar ombud sig af ställföreträdare, angifver protokollet icke blott dennes, utan också det representerade ombudets namn. För så vidt ombud (Prozessbevollmächtigter) begagnas eller skall begagnas, är det endast med denne, icke hans hufvudman, eller med ombudets ställföreträdare i en eller annan förhandling, som domstolen har att göra, äfven då det är fråga om processuella handlingar på det förberedande stadiet eller under

Anm. Under våren 1906 företog förf. en stipendieresa till Tyskland för att vid underdomstolarne där (»Amtsgerichte» och »Landgerichte») studera rättegångsväsendet, särskildt med hänsyn till protokollföring och utslags affattande, samt expedition m. m. Öfver iakttagelserna vid dessa studier afgafs i november månad 1906 till Kungl. Just. Departementet föreskrifven berättelse, af hvilken dessa anteckningar äro utdrag.

kollet har att återgifva, anses höra, bland annat, framläggande af bevis om kallelser och delgifning, begäran om tredskodom och om uppskof, anteckning, huruvida vittnen aflagt ed, eller om den efterskänkts o. s. v. Praktiskt nog benämnas de olika partsidorna, äfven om de äro företrädade af ombud, alltid käranden resp. svaranden samt parterna, icke såsom hos oss kärandeombudet, svarandeombudet eller part och ombud.

Upläsning och vidkännande af protokollet förekomma icke utom i de fall sådant icke är uttryckligen föreskrifvet.

Rörande de punkter, i hvilka fastställelse till protokollet skall äga rum, må anmärkas följande: De i mom. 1:o) omförmålda »erkännanden», »frånträdanden» och »förlikningar» antecknas i ytterst kortfattad och koncentrerad form, utan motiveringar eller omsvep.

I fråga om »yrkanden» och »förklaringar», som skola i protokollet fastställas, är för Amtsgerichtsprotokollets del stadgadt, att däri skola fastställas yrkanden, äfvensom de om antagande eller förkastande af edsanbud afgifna förklaringar, dock att, om dessa yrkanden eller förklaringar föreligga i en på det förberedande stadiet aflämnad inlaga, det är tillfyllest med ett åberopande af innehållet i denna inlaga; äfvensom att öfriga i en muntlig förhandling afgifna förklaringar skola i protokollet fastställas, allenast för såvidt domstolen vid förhandlingens avslutande anser sådant lämpligt. Att frågan om fastställelse i detta fall icke behöfver afgöras förr än vid slutet af förhandlingen, har sin förklaringsgrund däri, att domstolen dåmera genom ett öfvervägande af hvad under förhandlingen i dess helhet framgått, har lättare för att afgöra, om och i hvad mån sådan fastställelse är ändamålsenlig och lämplig. Principiellt — och i regel följes också denna princip — göres nämligen protokollet definitivt färdigt efterhand som förhandlingen fortskrider. Till undvikande af missförstånd må anmärkas att här afses den förhandling (Termin), i hvilken förklaringen afgifves, och icke ett eventuellt senare rättegångstillfälle.

Beträffande yrkanden och förklaringar i processen vid Landgericht gäller däremot att yrkanden skola antingen upptagas i den förberedande skriftväxlingen, eller ock, i den mån så icke

1:o) Erkännanden, frånträdanden och förlikningar, på grund af hvilka målet helt eller delvis afgöres;

2:o) Yrkanden och förklaringar, för såvidt dessas fastställande är särskildt föreskrifvet;

3:o) Vittnens och sakkunniges utsagor;

4:o) Hvad som förekommit vid en af domstol hållen syn eller besiktning;

5:o) Domar, beslut, och anordningar af domstolen, i den mån dessa icke skriftligen biläggas protokollet; samt

6:o) Uppgift om dessas afkunnande.

Ett protokoll får kompletteras med bilagor, hvilka äro fullkomligt likställda med protokollet, så framt de äro såsom sådana betecknade i protokollet.

Hvad angår det under mom. 1:o) — 4:o) omförmälta innehåll, skall protokollet uppläsas eller för granskning framläggas för den, som afgifvit den ifrågavarande förklaringen eller såsom part i målet är däri intresserad; hvarjämte i protokollet skall anmärkas, huruvida det i förevarande del godkänts eller icke, samt i senare fallet, hvilka invändningar, som framställts.

För så vidt det icke är uttryckligen bestämdt, hvad som i protokollet skall fastställas, är det sålunda icke protokollets uppgift att lämna en skildring af sakläget och tvistepunkterna i målet, utan hör detta till domen eller utslaget, hvarom mera framdeles. I detta afseende träda de karaktäristiska egenheterna för det muntliga, omedelbara förhandlingssättet närmare i dagen. Parternas andraganden i målet, utvecklingen af deras talan, de skäl, som anföras, blifva muntligen, in freier Rede, för domaren framställda, gå icke igenom protokollet, utan direkt, sådana de i den muntliga förhandlingen tett sig, in i domsgrunderna.

Protokollet har, med de undantag, som kunna ligga i bestämmelserna om fastställelse, hufvudsakligen till uppgift att beskriiva processens så att säga yttre förlopp; i detta afseende äger protokollet så kraftigt vitsord, att dess innehåll icke annorledes kan vederläggas än genom bevis om förfalskning. I fall af bristande öfverensstämmelse mellan protokoll och domsgrunder, har protokollet vitsord.

Till den allmänna gången af förhandlingarna, hvilken proto-

nes sålunda i sin berättelse alltid med ordet »jag». Denna metod erbjuder ovedersägligen stora fördelar, framför allt då, såsom här är fallet, utsagorna definitivt formuleras under pågående förhör samt omedelbart efter nedskrifvandet uppläsas till justering. Ty det måste obetingadt vara lättare såväl för protokollföraren att under nämnda förhållanden återgifva berättelsen i direkt form som ock för vittnet att vid uppläsandet af en så affattad berättelse följa med och afgöra, om den är riktigt återgifven. Den direkta formen har dessutom förtjänsten af enkelhet, omedelbarhet och rättframhet; den befriar protokollföraren från allt bryderi med att finna passande vändningar och uttryck, samt därigenom också mången gång från faran att för dessa vändningars skull, låt vara ofrivilligt, färglägga skildringen på ett eller annat ställe. På stilen i det tyska vittnesförhörprotokollet ställas icke andra anspråk än att den skall vara enkel och lättfattlig. I verkligheten ter den sig också ungefärligen som en berättelse i vanlig vårdad samtalsform, eller i t. ex. ett ordentligt affattadt bref, dock alltid kortfattad. Ämbets- eller juriststilen, med dess invecklade syntax, dess ofta från gängse språkbruk afvikande fraser och ordförråd, är nämligen för länge sedan bannlyst från de tyska domstolarne. Där anses de protokoll och utslag vara bäst skrifna, som utan svårighet kunna läsas och begripas af hvem som helst med vanlig folkskolebildning.

Det kunde måhända vara på tiden, att också vi grepe oss an med att reformera eller rättare afskaffa vårt s. k. juristspråk, som nu af den icke juridiskt bildade allmänheten börjar mer och mer att betraktas, icke med respekt, utan med undran och till och med åtlöje. Reformen kunde säkerligen ske genom en ganska enkel operation. Låtom oss blott taga bort dessa ödsliga, tunga serier af att-konstruktioner i återgifvandet af parters anföranden och vittnens berättelser samt i stället använda den direkta formen. Och låtom oss från domar och utslag utplåna dessa gamla »milstolpar», af »Enär alltså; ty och som — samt», »fördenskull och emedan», i hvilka schabloner motiveringen skall inpressas, samt i stället begagna fristående, korta och själfständiga satser. Först när detta är gjordt, kunna vi säga att domen är grundad på klara och tydliga skäl.

skett, eller om de innehålla afvikelser från förut ur skriftväxlingen i målet upplästa yrkanden, upptagas i en särskild skrift, hvilken skall uppläsas och såsom bilaga åtfölja protokollet; samt att väsentliga förklaringar i öfrigt, såsom vitsordande (Geständnisse), eller svar på edsanbud, skola fastställas endast för såvidt det af någondera parten yrkas, och under förutsättning att dessa förklaringar skriftligen ingifvas till domstolen. Fastställandet sker äfven här på det sätt att skriften göres till protokollsbilaga.

Föreskriften om dessa bilagor till protokollet i Landgerichtsprocessen är anmärkningsvärd. Genom deras uppläsande bevaras visserligen muntlighetsförfarandets princip, men i själfva verket utgöras de ju af parternas skriftliga inlägg i rättegången; och sådana de föreligga skola de utgöra integrerande delar af Rättens protokoll. Förfaringssättet, som i väsentlig mån är möjliggjordt därigenom, att målen i Landgericht skola utföras genom rättskunniga ombud, synes emellertid vara praktiskt och ändamålsenligt, särskildt från den synpunkten att det främjar förhandlingens raskare gång. Att i protokollet upptaga samt under förhandlingen formulera och justera dylika förklaringar, skulle nämligen lätteligen vålla stridigheter och stor tidsutdräkt. Sådant undvikes genom bestämmelsen, att de skola föreligga skriftligen.

Från stadgandet, att vittnens och sakkunniges utsagor skola i protokollet fastställas, är undantag medgifvet för det fall, att deras hörande sker inför processdomstolen, alltså den domstol, där målet är anhängigt och icke annan domstol, samt att processdomstolens slutliga utslag icke är underkastadt appellation. Å de domstolar, med hvilka vi här sysselsätta oss, nämligen de civila underdomstolarna, hvilkas utslag äro underkastade appellation (Berufung), äger nämnda undantag icke tillämpning. Men i Strafkammer- och Schwurgerichte, emot hvilkas utslag icke får ske appellation (Berufung), utan endast revision (på formella grunder), tillämpas alltid nämnda undantagsbestämmelse, oaktadt den endast är fakultativ. Där upptager sålunda protokollet endast, att vittnet eller den sakkunnige hördes, icke *hvad* de berättade.

Återgifvandet af sakkunniges och vittnens utsagor i de civila underdomstolarne sker i oratio recta och, såvidt möjligt är, alldeles ordagrant; det vittne, eller den sakkunnige, som höres, näm-

Följande utslag atkunnades:

Svaranden dömes att till kâranden betala 200 Mark 50 Pf. (I bokstâfver: Tvåhundra Mark 50 Pfennige), jämte 5 % ränta från den 12 December 1906. Rättegångskostnaderna drabba svaranden.

Detta utslag är tillsvidare exigibelt.

Eller:

Kâromålet ogillas. Kâranden betalar rättegångskostnaderna.

N. N.

(domarens namn)

M. M.

(domsekreterarens namn)

Exempel på protokoll med beslut om vittnesförhör (Beweisbeschluss):

»Parterna förhandla i saken enligt blad 1 och 5 i akterna.

Svaranden framställde yrkande enligt blad 16.

Beslutadt och afkunnadt:

- I. att upptaga bevisning öfver påståendet:
 - a) af *svaranden*, att kâranden öfverenskommit med Fröken K. att han för N. N:s inackordering hos K. skulle betala 4 Mark 50 Pf. om dagen, etc.
genom vittnesförhör med Fröken K.
 - b) af *kâranden*, att N. N. bott hos Fröken K. endast åtta dagar och att det öfverenskomna priset var blott 2 till 3 Mark dagligen.
genom N. N:s hörande såsom vittne;
- II. att göra detta vittnesförhör beroende däraf att parterna inom en vecka till domstolskassan betala hvardera tre Mark såsom förskott;
- III. att för sådant ändamål uppskjuta målet till den 28 Februari 1906 kl. 9 $\frac{1}{4}$ f. m.

A.

B.»

Äro vittnena, som åberopas, många och de påståenden, om hvilka de skola höras, olikartade och vidlyftiga, upptages Beweisbeschluss i en bilaga till protokollet. I synnerhet tillämpas detta förfaringsätt, då begäran om vittnesförhör, jämte det den såsom alltid framställles muntligen, föreligger i en af part framlämnad inlaga.

Då heter det i protokollet ungefär sålunda:

»Beslutadt och afkunnadt:

- I. att upptaga bevisning i enlighet med bilagda till innehållet förkunnande bevisningsbeslut.
- II. För den sakkunniges, Byggmästaren N. N:s hörande stadgas såsom villkor, att svaranden inom två veckor till domstolskassan inbetalar 100 Mark såsom förskott. Vittnet H. M:s hörande skall bero på att kâranden inom en vecka förskotterar 10 Mark etc. — — — — —.»

Protokollet skall vidare innehålla utslag, beslut och anordningar (Urtheile, Beschlüsse, Verfügungen), såvidt dessa icke äro skriftligen bilagda protokollet, äfvensom uppgift om deras afkunnande.

Då nu afkunnandet af ett utslag i regel skall ske genom uppläsning af dess s. k. »kläm», (die Urteilsformel), d. v. s. den egentliga domen, följer häraf att utslagets kläm måste vid domens afkunnande föreligga definitivt formulerad, antingen inryckt i protokollet eller ock i den därmed likställda bilagan. Detta såsom regel. Undantag finnas, och dessa hvilat å rent praktiska grunder. Tredskodomar, utslag på grund af erkännande eller frånträdande af käromålet, samt utslag, i hvilka endast fastslås en i ett föregående utslag i målet villkorligen angifven konsekvens (t. ex. efter föregående edgångsutslag), få afkunnas, innan ännu die Urteilsformel blifvit skriftligen affattad. I alla dessa mål är nämligen utslagets formel tämligen ensartad och gifven; afvaktan å dess nedskrifvande skulle endast vålla onödig tidsutdräkt. I dessa undantagsfall afkunnas alltså formeln »på fri hand», och protokollet innehåller därom endast, att det afkunnades utslag (»Versäumnisurteil», »Anerkennungsurteil» o. s. v.) af det i bilagan, d. v. s. själfva utslaget, angifna innehåll.

Med nu nämnda undantag skall, som sagdt, utslagsformeln uppläsas. Det är dessutom föreskrifvet, att om domstolen anser afkunnandet af motiven (die Entscheidungsgründe) lämpligt, dessa skola uppläsas, eller deras väsentliga innehåll meddelas. Här om plägar protokollet emellertid icke innehålla annat än på sin höjd en kortfattad uppgift, t. ex. att det redogjordes för motivens hufvudsakliga innehåll, eller dylikt. Till själfva protokollet höra nämligen icke domsgrunderna.

Ett par exempel på innehållet i de tyska underdomstolsprotokollen kunde måhända vara af intresse:

— — — — —

»Käranden framställde stämmingsyrkandet, svaranden påyrkade käromålets ogillande.

Härefter förhandlade parterna i saken.

Käranden åberopade de i akterna förekommande delgifningsbevisen af den — — — — och den — — — —.

Jag har till den 13 December 1904 bott hos Fröken K. och där haft kosten, i det hela ungefär nio dagar, nogare kan jag icke angifva tiden. Käranden inackorderade mig där och sade också till mig, att han skulle betala hyran för mig genom att kvitta af på sin fordran hos svaranden. Jag har icke betalt någon hyra. Jag har heller icke betalt något till Fröken K. etc. —
Uppläst och vidkändt.

Därefter slöto parterna följande förlikning:

Käranden nedsätter sitt anspråk till 8 Mark, som svaranden lofvar betala. Domstolskostnaderna (die Gerichtskosten) öfvertager käranden. Rättegångskostnaderna (die aussergerichtlichen) för öfrigt kvitteras.

Uppläst.
N. N.

Vidkändt.
M. M.

Utslaget.

Utslaget (das Urteil) skall bestå af följande fem hufvudbeståndsdelar, nämligen:

- 1:o) Beteckning af parterna, eller deras målsmän, samt fullmäktige, till namn, stånd eller yrke, hemvist och partställning i målet;
- 2:o) Uppgift å domstolen samt namn å de domare, som fällt utslaget;
- 3:o) En koncentrerad framställning af sakläget, grundad å parternas muntliga framställning, och med framhåfvande af de gjorda yrkandena (Thatbestand);
- 4:o) Motiveringen eller domsgrunderna (die Entscheidungsgründe);
- 5:o) Själfva domen (die Urteilsformel), hvilken skall vara fristående och skild («äusserlich gesondert») från Thatbestand och Entscheidungsgründe.

Vid framställning af Thatbestand är det tillåtet att åberopa innehåll i de förberedande skriftliga inlagorna samt de fastställelser, som föreligga i protokollet.

Protokollsbilagorna ha en öfverskrift af ungefär detta innehåll:

»Bilaga till protokoll — — Amtsgericht
Ch. Abt. 5 den — — 1906. Aktenzeichen
5 C. 281. 1906.»

De underskrifvas som vanligt af domaren (eller ordföranden) samt domstolssekreteraren.

Här nedan följer nu ett exempel på protokoll öfver vittnesförhör med efterföljande förklaring.

Kungl. Amtsdomstolens	Charlottenburg den — — — —
i Ch. Afd. 5.	I målet
offentliga session.	X.
Närvarande etc.	emot
	Y.
	infunno sig vid upprop

- I. å parternas sida
 1. Käranden.
 2. Svaranden.
- II. Efternämnde vittnen och sakkunnige: Fröken K., Fru N. N. etc. —
(Å nästa sida.)

»Sedan vittnena påmints om edens vikt, blefvo de som följer hörde:

 1. Vittnet K., efter edens afläggande:

Jag heter Antonia, är 27 år gammal, af katolsk religion, och med parterna icke i skyldskap eller svågerskap.

Fru N. N. har bott hos mig i åtta dagar och haft hel kost. Käranden hade inackorderat henne hos mig. Någon viss inackorderingssumma hade käranden och jag icke talat om, men jag har beräknat 4 Mark 50 Pf. per dag. Då käranden icke betalte mig summan, vände jag mig till svaranden, och han betalte 40 Mark 50 Pf. för fru N. N:s inackordering hos mig.

Uppläst och vidkändt.
 2. Vittnet S:

Jag heter Martha, är 21 år gammal af evangelisk religion, etc. — — — utan intresse för utgången af tvisten.

Detta om utslagets inledning. Efter den ordning, som lagen följer och som jämväl synes vara den logiska, skulle nu komma Thatbestand och Entscheidungsgründe, samt till sist die Urtheilsformel. Men de tyska domstolarna förfara allmänt så att de omedelbart efter inledningen inrycka formeln samt efter denna placera Thatbestand och Entscheidungsgründe.

Denna omkastning anses tillåten på grund af lagens stadgande att die Urtheilsformel skall i yttre måtto skiljas från Thatbestand och Entscheidungsgründe.

Emellan motivering (Thatbestand och Entscheidungsgründe) samt kläm (Urteilsformel) i det tyska utslaget finnes alltså icke, såsom i våra utslag, något språkligt sammanhang; och af utslutande praktiska skäl har man i Tyskland allmänt infört metoden att placera formeln främst. Detta förfaringssätt blir så mycket lättare förklarligt vid det förhållande att formeln skall — med undantag för vissa, här förut angifna fall — före utslagets afkunnande föreligga färdigskrifven och ordagrant intagen i det häröfver förda Sitzungsprotokoll eller en till protokollet hörande bilaga, medan däremot domen i dess helhet (= Inledning, formel, Thatbestand och Entscheidungsgründe) icke förrän en vecka efter afkunnandet behöfver vara uppsatt och i fullständigt skick till domstolssekretaren aflämnad. Det vedertagna sättet för utslagsformelns placering har dessutom från parternas synpunkt sedt det företräde att man då i utslaget lättare kan genast finna, hur domen fallit. Formeln är ju alltid hvad som först efterfrågas, och man vet således en gång för alla hvar den börjar.

Formeln eller klämman är till sitt innehåll ytterst kort och koncis. Icke ett spår af motivering får här förekomma.

Ett par exempel.

»Svaranden dömes att till käranden betala 250 Mark (i bokstäfver Tvåhundra femtio Mark) jämte 6 % ränta från den 26 Mars 1906 och 6 Mark 55 Pf. (i bokstäfver Femtio fem Mark 55 Pfennige) i växelkostnader, äfvensom rättegångskostnaderna.

»Svaranden dömes att till käranden afträda det i staden X. fastighetsbok Band I. Blad N:o 12 i afdelning I under N:o 4 betecknade tomtområde, mot erhållande af 350 Mark (i bokstäfver Trehundra femtio Mark). Kostnaderna i målet skall svaranden betala.»

Det i mom. 1:o) angifna innehåll plägar benämnas Rubrum; mom. 1:o) och 2:o) benämnas med gemensamt namn Inledning. Uppgiften å parternas namn kan icke ersättas med uppgift å deras målsmän eller ombud. Finnas målsmän och ombud, måste således både dessa och parterna angifvas. Uppgift angående tvistens art är icke föreskrifven, men plägar dock för lättare identifierings skull förekomma; så heter det t. ex. »angående fordran», »försträckning» o. s. v.

Föreskriften att de domare, som fällt utslaget, skola namngifvas, innebär att om t. ex. en domare dömt, alltså efter att hafva öfvervarit sista förhandlingen, beslutat utslaget, men *en annan* domare afkunnat det, så är det den första domarens namn, som skall angifvas. Någon föreskrift om utslagets dagtecknande i dess text gifves det, egendomligt nog, icke, men i utslagets ingress plägar man alltid, i enlighet med anvisningar i formulären, uppgifva dag för den muntliga förhandling, å hvilken domen följt. Dessutom antecknar domstolssekreteraren såväl å originalutslaget, som ock å de expeditioner af utslaget, hvilka till parterna utfärdas, både dagen för domens afkunnande och dagen för meddelandet af expeditionen (Ausfertigung), äfvensom datum för utslagets införande å anslagslistan för afkunnade och underskrifna domar.

Inledningen till de preussiska domstolarnes utslag börjar med orden »I Konungens namn», skrifvet eller tryckt med fetstil och afslutadt med ett utropstecken. Öfvergången mellan inledningen och utslagets därpå följande del förmedlas med uttrycket: har domstolen »pröfvat rättvist» eller »beslutat följande dom», eller något dylikt.

Inledningen till ett utslag ter sig följaktligen sålunda:

»I Konungens namn!

I målet mellan Handlande A. A. härstädes, —gatan N:o —, kårande, — Fullmäktig B. B. —gatan N:o —, samt Handlanden C. C. härstädes, —gatan N:o —, angående fordran, här Kungl. Amtsdomstolen Afdelning 5 i Charlottenburg efter muntliga förhandlingen den 26 Mars 1906 genom Amtsdomaren D. pröfvat rättvist»:

bestand hänvisa till de protokoll, där de särskilda utsagorna äro att återfinna, och uppgifver därvid vittnets namn, protokollets (alltså förhörets) datum samt det eller de bladnummer, som protokollet bildar i domstolsakterna; hvarjämte anmärkes, huruvida hörandet skett på ed eller icke, samt tilläggas några ord af innebörd att till ifrågavarande utsagor härmed tages hänsyn.

Här torde böra anmärkas, att i de mål, där vittnens och sakkunniges berättelser icke alls protokollföras (t. ex. i Strafkammer- och Schwurgerichtsmål), måste de berättelser, till hvilka domaren tager hänsyn, i väsentliga delar inryckas i utslagets motivering. Annorstädes i själfva målet förekomma nämligen sålunda afgifna berättelser icke; och domaren har för denna del af motiveringen således att till stöd för minnet göra anteckningar om hvad som berättas af de under förhandlingen hörda vittnen eller sakkunnige, såvida han icke anser sig kunna helt och hållet lita på sitt minne.

I fråga om innehållet i de förberedande inlagorna samt parternas i sessionsprotokollet vederbörligen fastställda yrkanden eller förklaringar är i lag medgifvet (»nicht ausgeschlossen») ett liknande förfaringssätt som det här ofvan angående protokollförda och återopade vittnes- och sakkunnigsberättelser omnämnda, men det förekommer dock endast undantagsvis, t. ex. då det rör sig om vissa enskilda, bestämdt angifna punkter, samt alltid under förutsättning att sådant icke föranleder någon ofullständighet eller ensidighet i framhäfvet af det som parterna andragit.

I Entscheidungsgründe kommer innehållet af Thatbestand till användning: där dragas konklusionerna, kritiseras och värdesättes bevismaterialet, skärskådas parternas andragande, där utrönes, om och i hvad mån käromålet är grundadt, om det är medgifvet eller i motsatt fall om det är styrkt eller icke, där prövas invändningar och motyrkanden.

Grunderna skola på det möjligast lättfattliga sätt förklara, huruledes och hvarför, domaren kommit till det resultat, formeln utvisat.

Om formelns enkla, klara uppställning har redan talats. För Thatbestands och Entscheidungsgründe gäller detsamma. Stilen är det allmänt gängse språkets. Föräldrade uttryck och

»Käranden afvisas med sitt käromål och dömes att betala rättegångskostnaderna.»

Hvad härefter angår motiveringen, så är att märka att något yttre åtskiljande mellan Thatbestand och Entscheidungsgründe icke föreskrifves, men allmänt iakttages, såvida det icke gäller de mera enkla utslagen, såsom tredskodomar (Versümnissurtheile) och domar på grund af erkännande (Auerkenntnissurtheile). I allmänhet kommer sålunda efter formeln en afdelning med öfverskrift »Thatbestand» och sist en afdelning, som har till öfverskrift »Entscheidungsgründe».

Enligt här förut anmärkta bestämmelser skall Thatbestand utgöra en koncentrerad framställning af sakläget, grundad å parternas muntliga anföranden och med särskildt framhållande af de gjorda yrkandena.

Framställningen omfattar ej blott hvad som i den romerska rättsterminologien benämnes »status causæ et controversiæ, d. v. s. det ostridiga och det stridiga, utan kan jämväl komma att inbegripa rent processuella tilldragelser i målet samt delar af vittnens eller sakkunniges utsagor jämte annan bevisning.

Bestämmelsen att den i Thatbestand gifna framställningen skall vara koncentrerad tillämpas visserligen därhån att man i allmänhet sträfvar att göra den så kortfattad som möjligt, men man gör den likväl fullständigt uttömmande, framhåller hvad som förekommit både för och mot, och nöjer sig sålunda i regel icke med att anföra hvad man anser vara de viktigaste omständigheterna i målet, än mindre med att framdraga endast det material, som man anser nätt och jämt behöfligt med hänsyn till *det* slutresultat, formeln utvisar, men däremot lämna allt annat å sido. Thatbestand blir därigenom ett allsidigt referat af målet, ett utsofrande af det processmaterial, som för pröfningen kan komma i betraktande. Och för så vidt Thatbestand återgifver parternas muntliga andragande i processen, är det tillika ett bevismedel, som endast af protokollet kan jäfvas.

Beträffande vittnens och sakkunniges utsagor, hvilka i konsekvens med det muntliga förhandlingssättet icke i civilprocessen komma i betraktande i utslaget i annan mån än de af parterna i förhandlingen åberopats, nöjer man sig vanligen med att i That-

vore honom skyldig 101 Mark för läkarevård, därifrån skulle afgå 40 Mark, utgörande svarandens motfordran, och att svaranden således hade att till kåranden utgifva 61 Mark jämte 4 % ränta från stämningdagen.

Svaranden har uteblifvit.

Kåranden har med bevis af den 9 April 1906 styrkt, att svaranden den dagen fick del af stämningsansökningen med kallelse till förutnämnda inställelsetermin, och har yrkat tredskodom.

Stämningen har skett i vederbörlig ordning. Då kårandens andra-gande i saken är att antaga såsom medgifvet af svaranden, samt det bestyrker stämningspåståendena, så måste dessa bifallas. (§ 331 af Civilprocessordningen). Pröfningen angående rättegångskostnader skedde i enlighet med § 91, förordnandet om verkställbarhet tillsvidare enligt § 709 N:o 4 af Civilprocessordningen.»

N. N.»

Under processens gång kan domstolen efterhand genom särskilda utslag från målet skilja processmaterialet i den mån det är för slutligt afgörande färdigt. (Zur Entscheidung reif.) Det är i sådant hänseende föreskrifvet, att så snart ett själfständigt angrepps- eller försvarsmedel, eller en processuell tvistefråga i förhandlingsväg, blifvit för afgörande mogna, så kan däröfver omedelbart dömas (Zwischenurteile). Föremål för Zwischenurteil kunna således vara olika, hvar för sig själfständiga grunder för käromålet eller ock påstående om dess afvisande t. ex. invändning om res judicata, error, preskription m. m.

Likaledes kan domstolen, då ett käromål innehåller flera särskilda yrkanden, af hvilka något blifvit helt eller delvis på ett tidigare stadium af processen färdigt till afgörande, eller då vid genstämning endera hufvudstämningen eller genstämningen blifvit mogna för dom, genom särskildt utslag (Theilurteil) slutbehandla ifrågavarande delar af processmaterialet, om den så finner lämpligt. Och om endera parten i den muntliga förhandlingen erkänner ett särskildt, af motparten gjordt påstående, skall, på yrkande af motparten, Theilurteil fällas i enlighet med erkännandet.

Angående parternas skyldighet att gälda rättegångskostnaden har domstolen att yttra sig, äfven om icke yrkande därom är gjordt. I utslaget bestämmes emellertid icke det belopp, som i rättegångskostnader skall betalas, utan endast hvilkendera parten, som skall gälda kostnaden, eller, därest båda parterna skola deltaga i gäldandet af rättegångskostnaden, efter hvilken

vändningar undvikas. Satsfogningen sträfvar man att göra så litet invecklad, satserna så korta som möjligt. Om något »juristspråk», eller kanslistil, och hvad det nu må kallas, är här icke tal. I jämförelse med den häfdvunna typen för de svenska domstolarnas utslag torde det tyska domstolsutslaget äga företräde till såväl innehåll som form. Till innehåll, ty medan de svenska domstolarne ha en viss tendens att framleta en enda s. k. »knäckpunkt» samt genom knapphändig, orakelmässig formulering göra utslaget så oantastligt som möjligt, sträfvar den tyske domaren att för parterna (eller kanske i synnerhet, den tappande parten) framlägga alla de skäl, som varit för honom bestämmande vid målets pröfning, att sålunda öppet och tydligt angifva de vägar, på hvilka domslutet nåtts. Parterna få besked, hur alla och ett hvart af deras inlägg i processen bedömts, hvad värde, som tillmätts de af dem anlitate bevismedel o. s. v.; och det tyska utslaget blir sålunda också rent instruktivt för parterna. Den i svenska domstolsutslag kända frasen »Enär kâranden icke ådagalagt något förhållande, på grund hvaraf» etc., den frasen syntes icke till i de tyska utslagen, ty de »förhållanden», som i målet åvägabragts, blefvo där framdragna i ljuset till skärskådande, sålunda att parten fick rent och klart besked, ej blott att, utan också hvarför de ej kunnat medföra det önskade resultatet.

Om formen för de tyska domstolsutslagens motivering har förut lämnats antydningar. Utslagen äro i detta afseende fria från all schablon, utmärka sig vanligen för ett ledigt, enkelt framställningssätt och blifva därigenom lättförstådda, jämväl för lekmän.

Utrymmet här medgifver icke att genom talrika exempel, hemtade från mera vidlyftiga mål, lämna en så fullständig bild af de tyska utslagen som önskligt kunde varit. Den i gängse formulär fastställda typen för enklare utslag såsom tredskodomar o. d. torde dock kunna i någon mån ytterligare belysa detta ämne.

Med förbigående af inledning och formel, hvilka redan förut äro tillräckligt exemplifierade, åtgifves här en vanlig tredskodom:

»Sakläge och domsgrunder.

Vid inställelsen i muntliga förhandlingen den 20 April 1906 har kâranden i enlighet med stämningensansökningen påstått, att svaranden

Litteratur.

Föreläsningar i nationalekonomi af KNUT WICKSELL. Häft. I (1901). Häft. II (1906).

Prof. Knut Wicksell har med de föreliggande båda häftena föreläsningar riktat vår inhemska nationalekonomiska litteratur med en utförlig lärobok i teoretisk nationalekonomi. Arbetet gör — såsom dess förf. anmärker i företalet till andra häftet — »ingalunda anspråk på att vara en fullständig lärobok». Man söker i detta arbete förgäfvets rikhaltigare litteraturförteckningar och finner blott ställvis orienterande exkurser rörande åt skilda håll divergerande åskådningar af de nationalekonomiska grundbegreppen och grundlagarna. Hvad den studerande i dessa afseenden går miste om i W:s föreläsningar, torde han lätt kunna inhämta ur handböcker, som lagt större vikt vid dessa läroboksuppgifter. Föreläsningarna ha däremot den för en teoretisk lärobok i ämnet helt säkert vida värdefullare förtjänsten att erbjuda vetenskapens ådepter mönstret af en på fullt modern grund enhetligt genomförd åskådning, till såväl form som innehåll intimt förvant med den klassiska nationalekonomiens, skarpt markerad till hufvuddragen, logiskt och fyndigt resonnerande i specialfrågor, som utgöra mer eller mindre tvistiga aktuella spørsmål.

Det ekonomiska problemet, hvars vikt för den samhälleliga utvecklingen prof. W. förfäktar med en så sällsynt lidelse för det vetenskapliga facket, — en lidelse, som blottad i det praktiskt politiska lifvet sällan undgår att bli misskänd, — formulerar sig för W. på ett sätt, som torde kunna uttryckas i satsen: största möjliga välförstånd för alla (med förutsättning af att alla utgöra ett gifvet antal¹). I sina föreläsningar framställer han de teoretiska

¹) »Största möjliga lycka för största möjliga antal» är för W. en orimlig sats, såsom man finner af hans anmärkning mot ologiskheten i uttrycket »med minsta möjliga medel uppnå största möjliga resultat», hvilket han korrigerar till: »med tillgängliga medel uppnå största möjliga

proportion det skall ske (t. ex. kändanden $\frac{3}{4}$:delar, svaranden $\frac{1}{4}$:del o. s. v.). Fastställande af beloppet sker i ett särskildt förfarande, för hvilket ej erfordras, och i regel ej heller förekommer muntlig förhandling. I mål vid Amtsgericht kan dock beloppet af rättegångskostnaden, därest upplysning härom genast vid förhandlingens avslutande föreligger, fastställas redan i själva utslaget.

I Zwischenurteile och Theilurteile kan domstolen antingen yttra sig angående dittills uppkomna rättegångskostnader, eller del af dem, eller ock förbehålla sig att pröfva kostnadsfrågan i det slutliga utslaget.

andet af W:s arbete i denna tidskrift är det tillbörligt att påminna om de invändningar dess hufvudredaktör framställt i 5:te och 6:te årgg. Förebräelsen att den af W. företrädde åskådningen utgår från »privatekonomiens och den enskildes synpunkt» mera än från nationalekonomiens torde vara mindre berättigad. Inom de befolkningsklasser, för hvilka W. i första hand antyder önskvärdheten af minskad nativitet, betyder önskemålets realiserande i sannolikt stor utsträckning särskildt för det manliga könet ej så mycket en utveckling af småsinnad egennytta som en osjälfvisk återhållsamhet på grund af ökad ansvarskänsla. Det är ej den privatekonomiska synpunkten utan den kosmopolitiska som i W:s framställning för-tar den nationella dess tillbörliga rätt. W:s föreläsningar ge läsaren en känsla af stor sannolikhet för att en folkminskning i Sverige vore speciellt önskvärd. Om detta intryck beräknats, ligger den invändningen nära till hands, att en nationell folkminskningens önskvärdhet af utrikespolitiska skäl — W:s nationalekonomi är lagd så »weltwirtschaftlich» att särintressena för land och land lätt negligeras — betingas af internationell reciprocitet med hänsyn till grannförhållanden. I detta fall äger den reservation, — som W. gjort längre fram i sitt arbete — på visst sätt sin tillämpning: »Låt vara nämligen, att en inskränkning i produktionen af endera varan skulle, om den samtidigt företogs af alla, lända alla producenter af denna vara till gagn — en inskränkning, som skett från den individuella producentens sida, måste ju under eljest lika omständigheter lända honom själf till skada». Grannfolk betraktade som folkproducenter, konkurrerande om näringsutrymmet inom ett flertal angränsande land gör jämförelsen lätt. Det nationella beståendet i den mellanfolkliga konkurrensen måste vara en hufvudsynpunkt vid befolkningspolitiken, och för att den skall komma till sin rätt på vederbörlig plats är det önskvärdt att den har anknytningspunkter i befolkningsläran. Ett mindre kategoriskt häfdande af aktualiteten af lagen för jordens frånen viss höjdpunkt relativt aftagande produktivitet skulle lämnat rum för sådana och borde äfven ha kunnat falla W. objektivt tillrådligt. G. Sundbärgs och J. Lefflers utredningar ha speciellt för Sverge varit ägnade att göra grunderna för W:s farhågor för den närmaste framtiden mindre säkra, än de förefalla i föreläsningarna, särskildt med hänsyn till jordbrukets och järnindustriens utvecklingsmöjligheter.

»Läran om värdet», andra kapitlet i föreläsningarnas första del, innehåller en svensk omarbetning af W:s bekanta »Über Wert, Kapital und Rente», hvars inledning om den klassiska värdeteorien synes ha förlorat något på den nödvändiga omläggningen, medan däremot gränsnytteteorien och läran om prishildningen erhållit en ledigare och för ej matematiskt facklärd vid tillgängligare form, i det att de matematiska utvecklingarna begränsats och ställts utom det fortlöpande sammanhanget. Den i stort sedt mönstergilla fram-

förutsättningarna för detta problems systematiska lösning, sådana som nationalekonomien på dess nuvarande ståndpunkt enligt hans öfvertygelse fastslagit dem.

Formuleradt efter W., måste det ekonomiska problemet erbjuda två hufvudfaktorer för lösningen och behandlingen fördela sig på två hufvudpartier, det ena behandlande med len för välståndet, det andra antalet af de till delaktighet däri ifrågakommande. Man förstår lätt af den fundamentala betydelse för problemets lösning, som W. tillerkänner folket, och den relativt mera bekanta och oföränderliga kvantitet, han vill se i folksiffran, att det fallit honom naturligtast att i framställningen ge företrädet åt det andra af dessa partier, och det tycks äfven ha varit ett lyckligt grepp att rycka fram i förgrunden befolkningsläran, men de afgörande skälen därför torde med mindre rätt betecknas som logiska än som opportunitetsskäl. Om man fasthåller, att befolkningsläran i W:s teoretiska nationalekonomi utgör den ena hufvudsaken, och läran om »medlen» den andra, förefaller behandlingen af den förra anmärkningsvärdt koncentrerad. Den innehålls i ett kapitel om fyrtio sidor, knappt tiondedelen af hela arbetet. Redan i kapitlets »Fördelningen i åldrar» betitlade första afdelning göres, i följdriktig öfverensstämmelse med föreläsningarnas hela plan, optimum i fråga om befolkningens sammansättning till intresset par préférence, och det framhåfves synnerligen åskådligt genom grafiska framställningar af dels stationär befolkning med dödlighet allenast i de högsta åldersklasserna resp. med successiv dödlighet, dels af den faktiska befolkningen i Sverge 1890. Optimum-synpunkten fasthålls sedan strängt uti de vanliga afdelningarna af befolkningsläran för att efter en klar framställning af den Malthus'ska befolkningsteorien, — teorien som W:s kollega i Uppsala betecknat som »ett af de vackraste och mest bestående resultaten af den nationalekonomiska forskningen», — med referat och bemötanden af invändningar däremot, tillspetsas i en slutafdelning, som karakteriserar den ekonomiska öfverbefolkningen, »det tillstånd, då befolkningen är större än önskvärdt, så att en minskning däri skulle höja det allmänna välståndet och särskildt de sämst lottade klassernas ställning». För den vidare behandlingen af detta spörsmål hänvisas till föreläsningarnas framdeles utkommande parti om befolkningspolitik. Föregripande antydningar låta ana W:s paradoxalt pessimistiska praktiska slutsatser. Vid det i kortfattad form begärda omnäm-

resultat eller ett gifvet resultat med minsta möjliga medel». Pointerandet af logikens kraf i detta fall ger en måhända ej tillfällig antydning om en något öfverdrifven fruktan för konventionella talesätt. Det kritiserade uttrycksättet bär väl i själfva verket vittnesbörd om, att det vid ekonomiska företag vanligen just gäller, att med minsta möjliga medel — d. v. s. största möjliga besparing af tillgängliga medel — uppnå bästa möjliga resultat.

historiken utgör en påminnelse om saknaden af en modern genomgående framställning af det svenska penningväsendets historia, och öfvergår därifrån till behandlingen af kredit- och bankväsendet med utgångspunkt från begreppet penningens omloppshastighet. De teoretiska grunderna för och emot ett fullt ideellt bankväsen, den rena komptabilismen, göras i denna del till ett ledmotiv, som konsekvent för öfver i den teori för penningvärdets och varuprisernas reglering, som utgör den andra hufvudpunkten i W:s teoretiska system. Denna teori, som W. förut framställt i sitt arbete »Geldzins und Güterpreise» och i mera populär form utvecklat i ett föredrag om »Penningröntans inflytande på varuprisen» i Nationalekonomiska föreningen (1898), framställes i föreläsningarna med någon förändring. I allmänhet änses han att lägre låneränta än den normala låneränta, som »utgör ett omedelbart uttryck för den reala kapitalräntan», föranleder stegring af såväl arbetslöner (och jordränta) som varupris, medan ett omvänt förhållande mellan bankernas utlåningsränta och den normala räntan framkallar prisfall. Han drar ur denna teori de nära tillhands liggande slutsatserna, att upprätthållandet af en konstant nivå för varupriser och penningvärde bör kunna möjliggöras af en rationell bankräntepolitik, under förutsättning af viktiga reformer i penningväsendet, ytterst ett internationellt genomförande af ren kreditmyntfot. Dessa idéer har W. för något mer än ett år sedan utvecklat inför »The economic section of the british association» i ett föredrag, som nu läses i »The economic journal» (Juni 1907). De synas ha funnit ett gynnsamt mottagande. Prof. D. Davidson har i Ekonomisk tidskrift 1906, h. 12 ställt sig kritisk mot W:s teori och betviflat, att penningväsendets reglering kan »genomföras med en så enkel apparat, som Wicksell trott vara möjligt». Den seghet och energi, med hvilken W. fortsatt brottningen med svårigheterna, som mött på den väg, där han sökt lösningen på penninglärans fundamentalspörsmål, ställes i vackraste belysning af slutorden i föreläsningarnas andra del, som uttala hans förvissning: »kommer prisnivån i framtiden att förete en otvetydig och fortgående förskjutning uppåt med alla däraf härrörande sociala olägenheter, så skall behöfvet af reformer i det nuvarande penningväsendet antagligen blifva så kännbart, att det icke kan afvisas, och de praktiska medlen härtill skola då framvingas af sig själfva, om de än, i synnerhet i början, icke kunna erbjuda den yttersta grad af fullkomning».

Sannolikt komma W:s föreläsningar från många håll att be-tecknas som en ensidig framställning af den teoretiska national-ekonomien. En dylik förebräelse har ju emellertid ej heller und-gåtts af andra läroboksförfattare i ämnet, t. ex. af Schmoller, som anlagt sitt arbete efter helt andra metoder, och hvars grundliga framställningssätt ändå förefaller ägnadt att ge fördelaktig relief åt den svenske kollegans läroboksförfattarskap. Med intresse måste man motse de följande delarna af W:s arbete, rörande den prak-

ställningen störes någon gång af en mindre noga öfvervägd vändning¹⁾ eller en misslyckad tirad²⁾.

Det tredje kapitlet i första delen, hvilket innehåller »Läran om produktionen och fördelningen», ger, likaledes med omarbetning af framställningen i »Über Wert» etc., af Böhm-Bawerks agio-teori en formulering, som innebär en utan tvifvel synnerligen förtjänstfull utveckling af dennes egen och äfven förefaller skäligen osårbar för de flesta och svåraste hugg, som under de sista åren riktats mot denna senare (t. ex. af L. von Bortkiewicz i J. f. G. V. V. XXX. 3: 61 (1906)). W. skiljer teorien om räntan från teorien om bildningen af det räntebärande kapitalet, som föredrages i det korta fjärde kapitlet »Om kapitalbildningen». Inom tredje kapitlet tilldrager sig afdelningen om »De tekniska uppfinningarnas inverkan på jordränta och arbetslön» med dess kritik af Ricardos åsikter »On machinery» samt afdelningen »Vetenskapliga tvistefrågor rörande kapitalet» särskildt intresse.

Till grund för betraktelserna om produktionen och fördelningen och teorien om räntan lägger W. stationära förhållanden. Den teoretiska behandlingen blir därigenom väsentligt enklare och klarare. Och därvid framträder äfven skarpare det logiska sammanhanget mellan kapitlen 2—5 inbördes, af hvilka det sista fyller föreläsningarnas andra del, och mellan dessa som en enhet i motsättning till befolkningläran.

Lösningen af det ekonomiska problemet, såsom det ter sig för W., kräver med logisk nödvändighet en rationell reglering af varupriser och penningvärde, genom hvilken problemets andra hufvudfaktor, medlen för välståndet, göres till en relativt lika bekant storhet, som den första hufvudfaktorn, antalet af de i välståndet medberättigade, är vid stationär befolkning. I teorien för en dylik reglering utmynnar andra delen af W:s föreläsningar. Den behandlar inledningsvis »penningens begrepp och funktioner», har en andra afdelning om myntväsendet, där den svenska mynt-

¹⁾ Jordbrukarnas påstående, att odlandet af råg före spannmålstul-larnas införande icke lönade sig, affärdas med invändningen, »att denna kultur i sjelfva verket utgjorde ett nödvändigt led i ett åkerbrukssystem, hvilket såsom helhet tydligen lönade sig, eftersom man annars skulle ha upphört därmed». Tydligt är denna invändning, om än praktiskt taget af stor giltighet, alltför godtköps, eftersom kapitalets bundenhet inom jordbruket hindrar upphörandet med produktionen, äfven om den under relativt lång tid är förlustbringande.

²⁾ Talet om permanent öfverproduktion och underkonsumtion be-mötes: »Skall detta betyda, att produktionen oupphörligt öfverstiger konsumtionen — och hvad skall det väl annars betyda? — så innebär ju denna föreställning en uppenbar orimlighet; de okonsumerade varörna skulle då efterhand upptorna sig till riktiga berg, som sprängde varu-magasinens väggar och till sist nådde upp till månen». Så absurda konsekvenser uteslutas af de positive checks mot en kontinuerligt progressiv varuanhopning, hvilka det nämnda talet tydligen räknar med, och hvilka alltför ofta illustreras både af naturprocessers och människors förstörelse-arbete.

Strödda meddelanden.

Gula arbetarföreningar. Den gula färgen har under de senaste åren börjat få en viss ryktbarhet äfven i vårt lands sociala strider. Det är ofta man i den socialdemokratiska pressen möter namnen »gula» arbetarföreningar eller mera föraktfullt »gulingar» såsom beteckning för arbetare och arbetarsammanslutningar, hvilka ej vilja gå in i det socialdemokratiska partiet.

Det ligger nära att tro att anledningen till benämningen är att söka i någon slags färgsymbolik. De rättrogna socialdemokraterna se i motståndarne förrädare af arbetarnes sak. Men ett 1906 i Paris utkommet arbete »Les jaunes de France et la question ouvrière» af PIERRE BRÉTRY visar, att namnet går tillbaka till en rent tillfällig händelse under en strejk, som de franska socialdemokratiska ledarne af politiska skäl hade proklamerat i Montceau-les-Mines år 1901.

Det var många arbetare, som ansågo strejken oberättigad och vägrade att lyda den gifna ordern. De strejkande ansågo å sin sida, att de andra sveko den gemensamma saken, och trakasserade dem på allahanda sätt. I sin förbittring sökte de till och med storma det hus, där de arbetsvilliga samlats till öfverläggningar. Angreppet var våldsamt. Stenar, käppar och andra tillhyggen häglade mot fönstren, och när polisen äntligen lyckades häfva »belägringen», voro alla rutorna knäckta. De innevarande sökte då, så godt sig göra lät, stoppa till öppningarne, men de hade intet annat lämpligt material än några rullar gult papper. De lysande gula pappersfönstren förskaffade dem smädenamnet de gula, »les jaunes». När sedan ur krisen 1901 framgick ett anti-socialdemokratiskt arbetarförbund, tog detta upp namnet såsom parti-beteckning.

Frankrike är sålunda de gula arbetarföreningarnes egentliga hemland, och äfven om sådana sedermera uppstått också i andra länder ha de ingenstädes nått den utveckling och uppträdt med så bestämdt formuleradt program, som i Frankrike. De »gulas»

tiska ekonomien och den ekonomiska politiken, ty då man från det teoretiska lärosystemet vänder blickarna till det praktiskt ekonomiska och politiska lifvet, hvars mekanism detta system är afsedt att förklara och för hvars framtida ändamålsenligare ordning det är afsedt att läggas till grund, kan man ej undertrycka en känsla af, hur ofullkomliga teorierna ändå alltjämt på många punkter äro, och hur deras regulativa betydelse är ändå mycket aflägsnare från att göra sig gällande, — hur långt det är, »bis den Bau der Welt Philosophie zusammenhält».

Emil Sommarin.

Administrativ praxis.

1. *Ägoutbyte har ej ansetts utan K. M:ts tillstånd medföra ändring i den kyrkliga, administrativa och judiciella indelningen*¹⁾.

Hos K. M:t gjorde stadsfullmäktige i Linköping framställning om förändrad indelning af viss jord, belägen inom stadens planlagda område invid Stångån.

Af handlingarna i ärendet framgick, att de i jordeboken för S:t Lars socken och Hanekinds härad af Östergötlands län under skattetitel införda lägenheterna Kvarngärdet n:r 1, en äng, och Kvarngärdet n:r 2, en åker, gemensamt kallad Valla utjord, ursprungligen utlagts nedanför Stånga kvarn mellan Stångån och vägen till Nykvarn. Sedan från denna utjord, som, enligt beskrifningen till en år 1853 fastställd laga skifteskarta öfver Linköpings stads jord, innehöllo en areal af 18 tunn. 20,9 kappl., till staden och Kinda kanal exproprierat viss mark, tillbytte sig staden enligt bytesbref den 8 nov. 1871 af dåvarande ägaren till Valla gård i S:t Lars socken, dit utjorden hörde, återstoden af utjorden, innehållande 13 tunn. 10,8 kappl., mot 31 tunn. 5,9 kappl. sandjord, belägen väster om stadens gamla kyrkogård mellan stora landsvägen och den s. k. Tegelgatan samt Valla gårds rågång, och stadgades i nämnda bytesbref, bl. a., att omförmälda 31 tunn. 5,9 kappl. skulle motsvara hela Valla utjord till dess ursprungliga areal och iklåda sig utjordens natur. Efter det, jämlikt erhållet förordnande, landtmätare med biträde af gode män för verkställande af det sålunda ingångna bytesaftalet den 10 maj 1873 påbörjat och den 13 aug. s. å. afslutat ägoutbyte mellan Linköpings stad, å ena, samt Valla utjord, å andra sidan, blef förrättningen d. 17 dec. 1873 af Hanekinds härads ägodelningsrätt till framtida efterrättelse fastställd.

På grund af hvad sålunda förekommit hemställde stadsfullmäktige, med tillkännagifvande att det till lägenheterna Kvarngärdet n:ris 1 och 2 förut hörande område intagits i den för Linköping fastställda stadsplanen samt ända till senaste tid betraktats som en del af staden, oakadt åtgärder för områdets behöriga öfverförande till staden dittills icke vidtagits, hos K. M:t, att samma område måtte i kyrkligt, kommunalt, administrativt och judiciellt hänseende öfverflyttas från S:t Lars församling och socken Hanekinds länsmansdistrikt samt Åkerbo, Bankekinds och Hanekinds

¹⁾ Motsatt uppfattning tidigare, så Arg. 1905, s. 241, prej. n:r 6.

mål är, kortast uttryckt, att göra arbetarne egendomsbesittande. I direkt motsats till socialdemokraterna förkasta de tanken på kollektivegendom. Arbetarne skola sträfvä efter att bli delegare i de företag, där de äro sysselsatta, genom att däri placera sina besparingar. På så sätt skulle arbetsgifvare och arbetare få gemensamma intressen i långt högre grad nu och strejker skulle endast i sällsynta undantagsfall behöfva förekomma.

Det är naturligtvis ännu för tidigt att döma, om detta program skall kunna få någon praktisk betydelse. Mycket beror därvid på arbetsgifvarnes tillmötesgående. Det finns emellertid redan några större franska industriföretag, som slagit in i den antydda riktningen. Och skall någonstädes en dylik appell till arbetarnes sparsamhet ha verkan, så skall det vara i Frankrike.

Innehåll:

S. J. Boëthius, Oskar II.

P. Fahlbeck, Krisen och vårt bankväsen.

C. A. Reuterskiöld, Individens och samhällets rätt.

Nils Andersson, Några anteckningar om rättegångsväsendet vid de tyska underdomstolarna.

Litteratur.

Strödda meddelanden.

Administrativ praxis.

Till red. insända skrifter:

Bidrag till Sveriges officiella statistik. F) Handel, 1906. Sthlm 1907.

Det ny Aarhundrede, red. af POUL LEVIN og P. MUNCH. Aarg. 5. H. 4 o. 5. Kbhvn 1908.

Det nya Sverige. Tidskrift för nationella spörsmål, utg. af ADRIAN MOLIN. Arg. 1. H. 8. Årg. 2. H. 1. Sthlm 1907 o. 1908.

Finsk tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik, utg. af M. G. SCHYBERGSON och R. F. v. WILLEBRAND. T. LXIII. H. VI. T. LXIV. H. I. Hfors 1907 o. 1908.

Försäkringsföreningens Tidskrift 1907. Red. J. LEFFLER. H. 5. Sthlm 1907.

Industria. Industripolitisk halfmånadstidning. I arbetarefrågor organ åt svenska arbetsgifvareföreningen. Utg. D:r HJ. G. WALLGREN. Årg. III. N:o 26. Årg. IV. N:o 1 o. 2. Sthlm 1907 o. 1908.

Meddelanden från K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik. 1908. N:o 1. Sthlm 1908.

“*Mercator*“. Zeitschrift für Handel und Gewerbe Finlands. Herausgeber: AMOS ANDERSON. Jahrgang 2. N:o 24. Jahrgang 3. N:o 1—3. Hfors 1907 o. 1908.

Nationaløkonomisk Tidsskrift. Udg. af Nationaløkonomisk Förenings Bestyrelse. Red. ADOLPH JENSEN. H. 6. Kbhvn 1907.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, utg. af Letterstedtska Föreningen. Red. OSCAR MONTELIUS. 1907. H. 8. Sthlm 1907.

Rapports annuels de l'inspection du travail. 12:me année. 1906. Bruxelles 1907.

Revue du Travail. Publiée par l'Office du Travail de Belgique. Douzième année. N:o 23—24. Treizième année. N:o 1—2. Bruxelles 1907 o. 1908.

Slögsvårdsföreningens Tidskrift. Red. GUNNAR SCHOTTE. Årg. 5. H. 12. Arg. 6. H. 1. Sthlm 1907 o. 1908.

Social-Tidskrift. Organ för folkbildningsarbetet och de sociala frågorna. Red. G. H. v. KOCH. Arg. VII. H. 12. Årg. VIII. H. 1. Sthlm 1907 o. 1908. Bilaga: Folkbiblioteksbladet, utg. af Folkbildningsförbundet. Red. af A. HIRSCH.

Statistisk Månadsskrift, utg. af Stockholms stads statistiska kontor. Årg. 2. N:o 11 o. 12. Sthlm 1907 o. 1908.

Stockholms köpmannaförenings handelskammare. Arsberättelse för år 1906. III. Sthlm 1908.

The Journal of Political Economy. Vol. 15. N:o 10. Vol. 16. N:o 1. Chicago 1907 o. 1908.

Zeitschrift für Socialwissenschaft, herausg. von JULIUS WOLF. 1908. H. 1. Leipzig 1908.

häraders fögderi och domsaga, till Linköpings domkyrkoförsamling och Linköpings stad.

Efter det vederbörande blifvit häröfver hörda, därvid S:t Lars socknemän hemställt, att i händelse af bifall till stadsfullmäktiges framställning den till stadens område hörande jord, som, enligt hvad ofvan angifvits, lämnats i utbyte mot ifrågavarande område, måtte, såsom ursprungligen afsetts, tilläggas S:t Lars socken, afgaf kammarkollegium den 30 april 1907 underdånigt tillstyrkande utlåtande i ärendet.

En ledamot i kammarkollegium var emellertid af skiljaktig mening och uttalade, att, enär ifrågavarande jordområden, hvilka vid ägoutbytet tillfallit det ena Linköpings stad och det andra Valla utjord, måste anses hafva genom ägoutbytet i alla afseenden öfverförts det första till Linköpings stad och det senare till S:t Lars socken, den underd. framställningen ej borde till K. M:ts vidare yttrande eller åtgärd föranleda.

Ärendet föredrogs inför K. M:t den 25 okt. 1907, hvarvid K. M:t fann godt förklara ej mindre att det jordområde, som enligt 1853 års laga skifteskarta utlagts till lägenheterna Kvarngärdet n:r 1 och Kvarngärdet n:r 2, skulle i judiciellt, administrativt, ecklesiastiskt och kommunalt hänseende tillhöra Linköpings stad än äfven att det vid ofvan omförmälda ägoutbyte Valla gård för den s. k. Valla utjord tillagda området skulle i samma afseenden tillhöra S:t Lars socken, Hanekinds härads våghållningsdistrikt samt Åkerbo, Bankekinds och Hanekinds härads fögderi och domsaga.

G. T.

2. *Förordningen angående antagande af släktnamn skyddar endast svenska släktnamn.*

Uti en till Kbfde i Östergötlands län ingifven ansökan anhöll C. O. Johansson om rätt för hans omyndige son Erik Gunnar att antaga släktnamnet Roger.

Genom Kbfhdes försorg blef ansökningen i laga ordning kungjord, hvarefter inom förelagd tid en af delägarne i firman Paul Roger et compagnie i Epernay, franske undersåten M. Roger, bestred bifall till ansökningen.

Kbfde utlät sig genom resol. d. 21 nov. 1906, att som förordningen den 5 december 1901 angående antagande af släktnamn äfven finge anses tillämplig å utländsk undersåte, funne Kbfde jämlikt § 3 i samma förordning, med afseende å hvad mot ansökningen invändts, skäligen afslå den gjorda ansökningen.

Häröfver anförde Johansson besvär hos K. M:t.

Efter det vederbörande öfver besvären sig förklarat och Kbfde inkommit med utlåtande, utlät sig K. M:t enligt utslag d. 22 febr. 1907, att, enär, såvidt känt vore, namnet Roger icke bures af annan svensk släkt, funne K. m:t skäligen att, med ändring af Kbfdes resol., bifalla ansökningen, till följd hvaraf Johansson ägde att ställa sig till efterrättelse hvad i § 6 af förordningen angående antagande af släktnamn den 5 december 1901 stadgades.

G. T.